

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«Одеська юридична академія»

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Том XXV

Спецвипуск



Видавничий дім
«Гельветика»
2019

У збірнику наукових праць Національного університету «Одеська юридична академія» опубліковано статті провідних учених НУ ОЮА, докторів та кандидатів наук, а також відомих правників з інших вузів України.

Збірник статей розрахований на фахівців, що працюють у сфері юриспруденції, студентів-юристів, а також юристів-практиків, які цікавляться тенденціями розвитку правового життя сучасного суспільства.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» 26.07.2019 р. (протокол № 9).**

Редакційна колегія:

Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, д-р юрид. наук, проф. (*головний редактор*);

І. В. Гловюк, д-р юрид. наук, проф. (*відповідальний секретар*);

М. Р. Аракелян, д-р юрид. наук;

Л. І. Аркуша, д-р юрид. наук, проф.;

В. В. Дудченко, д-р юрид. наук;

Т. А. Латковська, д-р юрид. наук, проф.;

В. О. Туляков, д-р юрид. наук, проф.;

Г. О. Ульянова, д-р юрид. наук, проф.;

Є. О. Харитонов, д-р юрид. наук, проф.;

О. І. Харитонова, д-р юрид. наук, проф.;

Lauri Mälksoo, PhD (Естонія);

Emre Sencer, PhD (США).

Сайт видання: www.naukovipraci.nuoua.od.ua

Збірник внесено до списку фахових видань (юридичні науки)
відповідно до Наказу МОН України від 09.03.2016 р. № 241 (Додаток 9)





УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v25i0.618>

Л. М. Андрусів

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Як зазначають науковці, проблема доступності, відкритості законодавства набуває особливого значення ще й тому, що в ролі «інформаторів» у сфері законодавства сьогодні все частіше виступають різні комерційні структури, які не завжди здатні забезпечити повну і достовірну інформацію про закони та нормативно-правові акти. Навіть більше, нерідко під виглядом законів вони відтворюють навіть не останні їх проекти. У їхніх публікаціях трапляються невідповідності й помилки. Головне ж значення опублікування полягає в тому, що воно є необхідною умовою набрання актами чинності, їх застосування, дієвості, отже, обов'язкової сили правових норм [1, с. 325]. Використання юридичних прийомів, правил і засобів техніки оприлюднення нормативно-правових актів дає змогу суб'єкту правотворчості, який вчиняє дії, спрямовані на оприлюднення нормативно-правового акта, досягнути ефективності й оперативності оприлюднення нормативно-правового акта та створювати автентичні копії оригіналу нормативно-правового акта. Тому актуальним дослідженням є формування теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів, що міститиме техніко-юридичні правила.

Метою статті є формування теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів для створення техніко-юридичних правил доведення до загального відома нормативно-правових актів.

Складовою частиною техніки правотворчості розглядають техніку опублікування нормативно-правових актів В. Баранов [10, с. 35], Д. Лизлов, В. Картухін [2]. Н. Власенко пояснює, що опублікування нормативно-правових актів спрямоване на поширення максимально точної інформації про прийняті правові акти й створення можливостей громадянам та іншим суб'єктам права для ознайомлення з ними [3, с. 238]. Окрім названих науковців, техніку опублікування нормативно-правових актів також визначає І. Шутак та вважає її видом правотворчої техніки, яка спрямована на забезпечення вільного доступу до автентичних текстів прийнятих нормативно-правових актів [9, с. 9]. Як бачимо, В. Баранов, Н. Власенко, Д. Лизлов, В. Картухін, І. Шутак зосереджують увагу виключно на техніці опублікування нормативно-правових актів. Вважаємо, що звуження юридичної техніки суто до опублікування нормативно-правових актів

пов'язане із переважанням такої форми оприлюднення нормативно-правових актів, як опублікування в офіційних друкованих виданнях. Однак розвиток як суспільних відносин, так і науково-технічних досягнень, а також використання електронного оприлюднення на офіційних веб-сайтах органів держави та органів місцевого самоврядування, яке використовується паралельно з офіційним опублікуванням нормативно-правових актів, потребують створення юридичних правил, прийомів, засобів саме оприлюднення нормативно-правових актів. Вважаємо, що виникла потреба формувати саме техніку оприлюднення нормативно-правових актів.

Щодо структурних елементів техніки оприлюднення нормативно-правових актів, то насамперед з'ясуємо, що вчені відносять до структури техніки опублікування. Структурні елементи техніки опублікування формують Т. Кашаніна та І. Шутак розкривають через сукупність таких елементів: значення опублікування нормативно-правових актів; поняття опублікування нормативно-правових актів; строки опублікування нормативно-правових актів; засоби офіційного опублікування нормативно-правових актів; мова офіційного опублікування нормативно-правових актів; способи набуття чинності нормативно-правовими актами [1, с. 325; 8, с. 343–344].

Використання структурних елементів техніки опублікування нормативно-правових актів, які запропоновані Т. Кашаніною та І. Шутаком, є підґрунтям для нашого висновку, що вони є вихідною підставою для формування структурних елементів техніки оприлюднення нормативно-правових актів. Оскільки вважаємо, що техніка оприлюднення нормативно-правових актів може дати відповіді на запитання: навіщо нормативно-правові акти необхідно оприлюднювати; що таке оприлюднення нормативно-правового акта; в які строки нормативно-правові акти повинні оприлюднюватися; які засоби використовуються для оприлюднення; оприлюднення в яких засобах вважається офіційним; які неофіційні засоби оприлюднення; якою мовою оприлюднюються нормативно-правові акти; як чинити, якщо на нормативно-правовому акті є обмежувальний гриф; зберігати оригінал нормативно-правового акта чи передавати до архіву; чи створювати та забезпечувати доступ зацікавленим суб'єктам до оригіналу нормативно-правового акта та видавати засвідчену належним чином копію.

Також вважаємо, що доцільно до структури техніки оприлюднення нормативно-правових актів ввести прийоми та правила відображення оригіналу нормативно-правового акта у копіях, що підлягають оприлюдненню, інструменти гарантування та забезпечення автентичності текстів копій нормативно-правових актів, правила зберігання оригіналів нормативно-правових актів.

Якщо запитати науковця, юриста-практика будь-якої сфери юриспруденції, державного службовця чи народного депутата: де зберігаються оригінали законів України? Ми не отримаємо однозначної впевненої відповіді. Правила про зберігання та відповідальність за зберігання оригіналів нормативно-правових актів обов'язково повинні бути включені до структури техніки оприлюднення нормативно-правових актів. Доступ до оригіналу нормативно-правового акта та нормативне регулювання порядку зберігання дадуть змогу виключати будь-які сумніви щодо відповідності тексту

нормативно-правового акта, який був ухвалений, підписаний та оприлюднений. В Україні єдиним способом отримати копію оригіналу нормативно-правового акта є запит про одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Щоб приписи нормативно-правових актів були доведені до відома громадян, яких вони безпосередньо чи опосередковано стосуються, в законодавстві необхідно чітко визначити норми, що визначають правила, інструменти та прийоми оприлюднення нормативно-правових актів.

Підсумовуючи, визначаємо, що техніка оприлюднення нормативно-правових актів охоплює: 1) значення оприлюднення нормативно-правових актів; 2) поняття оприлюднення нормативно-правових актів; 3) поняття офіційного оприлюднення нормативно-правових актів; 4) строки оприлюднення нормативно-правових актів; 5) засоби офіційного оприлюднення нормативно-правових актів; 6) мову офіційного оприлюднення нормативно-правових актів; 7) прийоми та правила відображення оригіналу нормативно-правового акта в копіях; 8) інструменти гарантування та забезпечення автентичності текстів копій нормативно-правових актів; 9) правила зберігання оригіналів нормативно-правових актів.

Вказані структурні елементи є підставою формування теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів, яка міститиме техніко-юридичні правила щодо строків оприлюднення нормативно-правових актів, засобів оприлюднення нормативно-правових актів, мови офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, прийомів та правил відображення оригіналів нормативно-правових актів у копіях, інструментів гарантування та забезпечення автентичності текстів копій нормативно-правових актів та правил зберігання оригіналів нормативно-правових актів.

Строки оприлюднення нормативно-правових актів. Строк оприлюднення ухвалених нормативно-правових актів повинен бути нормативно визначеним й залежить від виду нормативно-правового акта та суб'єкта правотворчості. Строк оприлюднення нормативно-правових актів – це проміжок часу, протягом якого суб'єкт правотворчості повинен здійснити дії для оприлюднення ухваленого ним нормативно-правового акта. Спливати строк починає з моменту прийняття та підписання нормативно-правового акта в установленому порядку. Формування нормативно-правового акта як юридичного документа та його підписання (візування) уповноваженими особами є юридичним фактом для спливу строку оприлюднення. Установлення строків для оприлюднення нормативно-правових актів підтверджує, що оприлюднення є обов'язком суб'єкта правотворчості та створює часові межі для його виконання. Національне законодавство встановлює різні строки для оприлюднення нормативно-правових актів. Згідно з пунктом першим Указу Президента «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» строк для оприлюднення законів України, інших актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України становить не пізніше як п'ятнадцятиденний термін після їх прийняття у встановленому порядку і підписання.

Оприлюднюють нормативно-правові акти відповідно до порядку, встановленого Законом України «Про доступ до публічної інформації»,

міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Тому можемо зробити висновок, що оприлюднення нормативно-правових актів міністерств й інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування здійснюється невідкладно, але не пізніше п'яти робочих днів з дня їх затвердження як документа.

Наступним елементом теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів є засоби оприлюднення нормативно-правових актів, які зумовлені формами оприлюднення: опублікування нормативно-правових актів, електронне оприлюднення нормативно-правових актів та оголошення нормативно-правових актів через радіо та телебачення. Відповідно до статті 21-1 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», доведення до відома населення законів України та інших нормативно-правових актів здійснюється шляхом їх офіційного опублікування, відповідно до закону, державними друкованими засобами масової інформації та офіційними друкованими виданнями (офіційними виданнями), висвітлення аудіовізуальними засобами масової інформації, оприлюднення на офіційних веб-сайтах органів державної влади та органів місцевого самоврядування [5]. Тому можемо виокремити такі засоби оприлюднення нормативно-правових актів: друковані видання; аудіовізуальні засоби масової інформації та офіційні веб-сайти органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Щодо мови оприлюднення нормативно-правових актів, то у країнах з однією державною мовою офіційне оприлюднення нормативно-правових актів здійснюється винятково державною мовою. Потреба оприлюднення нормативно-правових актів декількома мовами виникає у багатонаціональних державах. Презумпція знання закону вимагає, щоб він був зрозумілим і доступним усім громадянам, які в багатонаціональній державі використовують різні мови [4, с. 109]. Так, у Королівстві Бельгія питання мови оприлюднення нормативно-правових актів врегульоване Законом «Про використання мов у законодавчих питаннях оприлюднення, публікації та введення в дію нормативно-правових актів». Відповідно до статті 4 вказаного закону закони після їх промульгації публікуються в офіційному друкованому виданні «*Moniteur belge*» французькою та голландською мовами. Тексти законів французькою й голландською мовами повинні строго відповідати один одному [11]. Щодо практики України у врегулюванні мови оприлюднення нормативно-правових актів можемо констатувати, що це питання було врегульовано на законодавчому рівні лише у квітні 2019 року. Про мову оприлюднення нормативно-правових актів згадувалося винятково в Указі Президента «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності». Згідно з пунктом 1 Указу Президента «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України підлягають оприлюдненню державною мовою. Поза увагою вказаним актом було залишено мову оприлюднення нормативно-правових актів центральних

та інших органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, а також органів місцевого самоврядування [6].

Черговим елементом теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів є прийоми та правила відображення оригіналу нормативно-правового акта в копіях. Оприлюднюючи нормативно-правовий акт через форми опублікування в друкованому виданні чи розміщення на веб-сайті, необхідно дотримуватися правил для ідентифікації правового акта за ознаками, що відображають його офіційний характер і відрізняють від низки схожих документів. Передусім під час відображення тексту нормативно-правового акта на паперовому чи електронному носії необхідно передавати всі реквізити нормативно-правового акта, серед яких: назва виду нормативно-правового акта; назва органу, який його видав; найменування (повне та скорочене); дата прийняття; номер нормативно-правового акта. Такі реквізити утворюють титул (титульний лист) правового документа. Є також реквізити, які розміщені в кінці нормативно-правового акта, і до них належать місце видання (назва міста); дата підписання; повне найменування посади особи (осіб), яка підписала (підписали) документ; прізвище та ініціали посадової особи (осіб), яка підписала (підписали) документ; його (їх) особистий підпис (ставиться тільки на оригіналі правового документа) [7]. Під час відображення тексту нормативно-правового акта необхідно не порушувати структурної цілісності, а паперова чи електронна копія повинні містити всі структурні елементи оригіналу нормативно-правового акта (преамбула, книга, розділ, стаття, частина, пункт). Це саме стосується і назв структурних елементів нормативно-правового акта. Також не допускається внесення будь-яких змін до текстів нормативно-правових актів редакторами друкованих видань чи відповідальними особами за електронне оприлюднення. Отже, копія нормативно-правового акта повинна відповідати оригіналу нормативно-правового акта як за зовнішніми реквізитами, так і за змістом тексту.

Інструменти гарантування та забезпечення автентичності текстів копій нормативно-правових актів необхідні для того, щоб кожна зацікавлена особа була впевнена в тому, що оприлюднений нормативно-правовий акт відповідає прийнятому та підписаному в установленому порядку оригіналу нормативно-правового акта. Важливим є правило щодо підготовки тексту й зовнішнього вигляду копії нормативно-правового акта для оприлюднення редактором офіційного друкованого видання чи відповідальною особою за електронне оприлюднення. Насамперед текст і зовнішній вигляд копії нормативно-правового акта для оприлюднення повинен формуватися в строгій відповідності до оригіналу. Після формування зовнішнього вираження й тексту нормативно-правового акта в тому вигляді, у якому він буде оприлюднюватися, повинна проводитися перевірка на різні види помилок у тексті та на відповідність тексту оригіналу нормативно-правового акта, оскільки для оприлюднення нормативно-правових актів є вимога, що оприлюднений текст нормативно-правового акта повинен бути повною й чіткою копією оригіналу нормативно-правового акта. Подальші зміни в зміст тексту нормативно-правового акта, підготовленого для оприлюднення, не допускаються. Тому необхідно на нормативному рівні закріпити вимогу,

що тексти офіційно оприлюднених нормативно-правових актів є точною копією ухваленого та підписаного нормативно-правового акта.

Правила зберігання оригіналів нормативно-правових актів є важливим компонентом теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів, адже за час функціонування органами держави та органи місцевого самоврядування створюється певна сукупність нормативно-правових актів. Прийняті та підписані уповноваженими особами в установленому порядку нормативно-правові акти є оригіналами, які необхідно зберігати кожному із суб'єктів правотворчості. Вважаємо, що правило про зберігання нормативно-правових актів повинне бути закріплене на нормативно-правовому рівні і поширювати свою дію на всі види нормативно-правових актів без будь-яких винятків. Кожен суб'єкт правотворчості повинен ухвалити нормативно-правовий акт (це може бути положення), яким регулюватиметься порядок зберігання оригіналів нормативно-правових актів. Обов'язки щодо зберігання оригіналів нормативно-правових актів найкраще покласти на апарат або юридичну службу органу держави чи органу місцевого самоврядування, а відповідальними особами за зберігання оригіналів визначити їхніх керівників.

Висновки. На підставі викладеного можемо підсумувати, що теоретико-правова модель оприлюднення нормативно-правових актів є необхідною для забезпечення техніко-юридичними правилами створення автентичних копій оригіналу нормативно-правових актів, гарантованого доступу суб'єктів права до тексту нормативно-правового акта, досягнення високого рівня довіри суб'єктів права до оприлюднених текстів нормативно-правових актів, прийнятих нормативно-правових актів та функціонування у державі принципу правової визначеності.

Література

1. Кашанина Т.В. Юридическая техника : учебник. Москва, 2008. 496 с.
2. Лызлов Д.Н., Картухин В.Ю. Юридическая техника. Москва : Ось-89, 2009. 176 с.
3. Нормотворческая юридическая техника / под ред. Н.А. Власенко. Москва : Юстицинформ, 2011. 312 с.
4. Опубликование нормативных актов / под ред. А.С. Пиголкина. Москва : Юридическая литература, 1978. 168 с.
5. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.04.2019).
6. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97> (дата звернення: 23.07.2019).
7. Томина В.А. Юридическая техника. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. 84 с.
8. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка : навч. посіб. Івано-Франківськ : Коло, 2013. 496 с.
9. Шутак І.Д. Юридична техніка: підходи до поділу на види. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 3–10.
10. Юридическая техника: курс лекций / под ред. В.М. Баранова, В.А. Толстика. Москва : ДГСК МВД России, 2012. 384 с.
11. Loi relative a l'emploi des langues en matiere législative, a la présentation, a la publication et a l'entrée en vigueur des textes législatifs et réglementaires. 31 MAI 1961. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1961053130&table_name=loi (дата звернення: 23.07.2019).

А н о т а ц і я

Андрусів Л. М. Теоретико-правова модель оприлюднення нормативно-правових актів. – Стаття.

Метою статті є формування теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів для створення техніко-юридичних правил доведення до загального відома нормативно-правових актів. У статті проаналізовано теоретико-правову модель оприлюднення нормативно-правових актів, яка є необхідною для забезпечення належного функціонування у державі принципу правової визначеності. Виокремлено структурні елементи техніки оприлюднення нормативно-правових актів, які є підставою формування згаданої моделі. Описано строки, засоби і мову оприлюднення нормативно-правових актів. Особливу увагу зосереджено на прийомах та правилах відображення оригіналу нормативно-правового акта в копіях. Констатовано, що копія нормативно-правового акта повинна повністю відповідати оригіналу нормативно-правового акта. Доведено, що правила зберігання оригіналів нормативно-правових актів є важливим компонентом теоретико-правової моделі оприлюднення нормативно-правових актів, адже за час функціонування органами держави та органами місцевого самоврядування створюється певна сукупність нормативно-правових актів. Прийняті та підписані уповноваженими особами в установленому порядку нормативно-правові акти є оригіналами, які необхідно зберігати кожному із суб'єктів правотворчості. Визначено, що правило про зберігання нормативно-правових актів повинне бути закріплене на нормативно-правовому рівні і поширювати свою дію на всі види нормативно-правових актів без будь-яких винятків. Кожен суб'єкт правотворчості повинен ухвалити нормативно-правовий акт (це може бути положення), яким регулюватиметься порядок зберігання оригіналів нормативно-правових актів. Зроблено висновок, що теоретико-правова модель оприлюднення нормативно-правових актів є необхідною для забезпечення техніко-юридичними правилами створення автентичних копій оригіналу нормативно-правових актів, гарантованого доступу суб'єктів права до тексту нормативно-правового акта, досягнення високого рівня довіри суб'єктів права до оприлюднених текстів нормативно-правових актів, прийнятих нормативно-правових актів та функціонування у державі принципу правової визначеності.

Ключові слова: теоретико-правова модель оприлюднення нормативно-правових актів, суб'єкт права, автентична копія, строки оприлюднення нормативно-правових актів, принцип правової визначеності.

S u m m a r y

Andrusiv L. M. Theoretical and legal model for the promulgation of regulatory acts. – Article.

By way of article is formulation of a theoretical model of legal regulation of legal acts for the creation of technical and legal rules brought to the title of the legal normative acts. The article analyzes the theoretical and legal model of the promulgation of the normative and legal acts, which is necessary for ensuring the proper functioning of the principle of the legal certainty in the state. The structural elements of the technique of the promulgation of the normative and legal acts, which are the basis for the formation of the mentioned model, are distinguished. The terms, means and language of the promulgation of the normative and legal acts are described. The particular attention is focused on the techniques and rules of displaying the original normative and legal act in copies. It is stated that the copy of the normative legal act must fully correspond to the original normative and legal act. It has been clarified that the rules governing the original legal acts are an important component of the theoretical model of the legal regulatory acts, and moreover, for an hour the functions of the state authorities and the right to regulate them are legal. Accept and sign up with approved persons in the established order of normative legal acts, originals, as well as need to preserve skin and legal issues. It is foreseen that the rule about legal regulation is obligatory but closed on the legal norm and expand your activity to see all legal acts without any vignettes. The Leather sub-legal act is guilty of praising the legal act (which may be better), as a rule, the procedure for legal regulation of legal acts is regulated. The gable has been scrutinized, which is the theoretical and legal model of legal regulation of the legal acts is necessary for securing the technical and legal rules of authenticity of the original legal acts, the guaranteed access to the subdivisions of the law rights to the legal texts of normative legal acts, the adoption of normative legal acts and functions of the state with the principle of legal recognition.

Key words: theoretical and legal model of the promulgation of the normative and legal acts, subject of law, authentic copy, terms of the promulgation of the normative and legal acts, principle of legal certainty.

T. O. Ardelyan

**CRIMINAL LAW PROTECTION OF BUSINESS ACTIVITIES:
INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Crime in the sphere of business activity becomes more and more problem and menacing phenomenon for Ukraine as for the independent, independent and sovereign state. For a long time, imperfect economic relations are used by criminals to provide significant own material revenues through corruption, legalization by “laundering” money obtained by criminal means, engaging in prohibited economic activities, direct attacks on all forms of property and the commission of other crimes of an economic nature. Of course, such actions should not and do not remain without a proper response from the State, they oblige its law enforcement agencies to combat them [1, p. 41].

This complex crime situation requires the development of a set of scientifically sound measures aimed at ensuring the normal functioning of entrepreneurship and countering crimes committed in this area.

Thus, the criminal law of foreign States, as well as the criminal law of Ukraine, implements criminal law regulation of business activities. This is largely due to the need to ensure the economic security of the State, compliance with the ban on the penetration of criminal proceeds into the legitimate sector of the economy. The peculiarities of criminal law protection of business activities in the criminal law of foreign States are determined by the model of the economic system and the legal regulation of economic relations in the State.

The closest criminal law methods of regulating business activities in the states-former republics of the USSR. In these countries criminal liability for hindrance of lawful business activity is established.

Perception by legislators of these states of the ideas put in the Model criminal code adopted at the seventh plenary session of Inter-parliamentary Assembly of the State Parties of the Commonwealth of Independent States (resolution № 7-5 of 17.02.1996) became the reason for that.

Let's note that in the majority of criminal codes of the states – the former republics of the USSR responsibility for preventing of lawful business activity is established in sections on crimes in the sphere of economic activity: Article 190 UK of the Azerbaijan Republic, Article 187 of UK of the Republic of Armenia, Article 232 of UK of Republic of Belarus, Article 190 of UK of Georgia,

Article 178 of UK of the Kyrgyz Republic, Article 258 of UK of the Republic of Tajikistan, Article 238 of UK of Turkmenistan.

The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan contains norms providing for liability for crimes related to obstruction of business activity, illegal interference in business activity, and other crimes infringing on the rights and legitimate interests of economic entities [2].

Of course, crimes related to the obstruction of business activities and illegal interference in business activities in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan should be attributed to: Violation of the procedure for carrying out inspections and audits of financial and economic activities of business entities (Art. 192.2), illegal suspension of activities of business entities and/or transactions on their bank accounts (Art. 192.3), forced involvement of business entities in charity and other measures (Art. 192.4), violation of the licensing law and the law on permitting procedures (Art. 192.5), unlawful refusal, non-use or obstruction of benefits and preferences (Art. 192.6), unjustified delay in issuing funds to economic entities and other organizations (Art. 192.7), illegal claim of information on availability of funds in accounts of business entities (art. 19 2.8) [2].

A more correct and accurate definition of the public danger of the crimes under investigation is the location of v. 365 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for liability for obstruction of legitimate business activities, in the section "Corruption and other criminal offences against the interests of the public service and public administration".

The Criminal Code of the People's Republic of China does not criminalize obstruction of legitimate business activities. However in Article 403 UK Chinese the People's Republic is established responsibility of public servants of governing bodies, from mercenary motives, abusing office powers, claimed or registered according to the statement for registration of creation of the company which does not conform to requirements of the law [3, p. 270].

In the studied criminal laws of the countries of Europe, including the Baltic States, Latvia, Lithuania and Estonia [4, p. 17], there are no rules on criminal liability for obstruction of business activities by officials.

The exception makes UK of the Republic of Bulgaria where in St. To the two hundred eighty second the Section II "Malfeasances" of chapter of the eighth Special part of "Crime against activity of public authorities and public organizations" it is established responsibility of the official for refusal in delivery or delivery with violation of the terms of special permission to implementation of a certain activity established by the law [5, p. 201–202].

The Criminal Code of Spain provides for liability for opposition to business activities by other economic entities. Such attacks should include the seizure of raw materials or essential goods for the purpose of changing prices or causing significant damage to consumers (art. 281), the use of exclusive information to distort competitive prices (art. 284), crimes against the interests of associations (chap. XIII) [6, p. 90-94].

In the criminal legislation of the Federal Republic of Germany (hereinafter referred to as the Federal Republic of Germany), offences related to bankruptcy (§ 283, 282 "a", 283 "c", 283 "d" of the Federal Criminal Code of

Germany) are recognized as an infringement of business activity, as well as restrictions on competition agreement when writing off goods (§ 298 of the Federal Criminal Code) [8, p. 159–166].

In the French Penal Code, offences that infringe on business activities are provided for in Book Three, “On Property Offences and Misdemeanours”. These include business fraud (art. 313-1, 313-2) and artificial insolvency (art. 314-7, 314-8) [7, p. 305].

It should be noted that the criminal law of foreign States provides for liability for crimes that form illegal business activities. In the majority of criminal codes of the states – the former republics of the USSR criminal liability for illegal business activity and for separate types of crime, relating to illegal business is established. The experience of the legislator of the States – former republics of the USSR in establishing criminal liability for illegal entrepreneurship can be very useful for improving the Ukrainian criminal legislation in the part under study.

Article 372 of the Estonian Penal Code provides for liability for carrying out economic activities in an area subject to a special prohibition or prohibition of carrying out economic activities on the basis of the Law on the General Part of the Code on Economic Activities, as well as for carrying out activities without a permit for activities in the area where a licence is required. The qualifying characteristics of this crime in paragraph 2 of the article include acts: 1) which have caused danger to the life or health of many persons; 2) committed in the sphere of activities related to the provision of medical services, handling of infectious materials, aviation, railway traffic or the provision of credit, insurance or financial services.

The subject of the crime is also recognized as a legal entity (pp. 3 and 4 of the article under study). The Estonian Penal Code also provides for liability for certain types of prohibited economic activities: illegal trafficking in alcohol (art. 375), violation of the procedure for trafficking in tobacco products (art. 376), illegal removal of additives from liquid fuel subjected to special marking and trafficking in liquid fuel obtained as a result (art. 376.1), illegal trafficking in liquid fuel (art. 376.2).

Criminal liability for illegal entrepreneurship in Part 1 of Article 207 of the Criminal Code of the Republic of Latvia [10]

- 1) for doing business without registration;
- 2) without special permission (license) if need of it is established by the law;
- 3) continuation of the enterprise activity after the order to suspend its activity, if such actions are committed repeatedly within a year.

Thus, in Part 1 of Article 207 of the Criminal Code of the Republic of Latvia, the composition of illegal entrepreneurship is defined as formal with alternative actions. At the same time, administrative prelude is one of the characteristics of this offence. The qualifying circumstance of illegal business under Part 2 of Article 207 of the Criminal Code of the Republic of Latvia is to cause substantial harm to the State or to the rights and interests of the person protected by law. Also in UK of the Republic of Latvia it is established responsibility for the banned business activity (Article 208) and fictitious business activity (Article 209) [10].

In the criminal legislation of Europe, the regulation of liability for illegal entrepreneurship differs significantly from the domestic one. According to T.D. Ustinova, in the developed countries of Europe and the USA there is no criminal liability for illegal business activity, is carried out without compliance with the relevant regulations set out in other branches of law, as in these countries there is a long-standing and established other legal mechanism, which includes economic levers and a well-developed system of civil and financial and tax legislation.

This position of the author should be accepted only in part, since, despite the existence in the legal systems of foreign States of a “well-developed system of civil and financial and tax legislation”, criminal law is applied in extreme cases where the means of other branches of law are insufficient to prevent any wrongful act.

For example, the Criminal Code of the Republic of Bulgaria provides for liability for certain acts constituting illegal business activities. Under article 226 of the Criminal Code of the Republic of Bulgaria, liability is incurred if the perpetrator is used by a State, cooperative or other public organization to engage in private business activities in violation of established provisions and to obtain significant illegal income.

Article 234a of the Criminal Code of the Republic of Bulgaria provides for liability for engaging in foreign trade activities without a permit required by law or by a decree of the Council of Ministers, or in violation of such a permit. Article 252 of the Criminal Code of the Republic of Bulgaria provides for liability for carrying out banking, insurance or other financial transactions without the appropriate permission (par. 1) or carrying out a banking transaction in violation of the established rules (par. 3).

The offence provided for in paragraphs 1 and 3 of this article is a formal offence. In Subparagraph 2 of Article 252 UK of the Republic of Bulgaria is established responsibility for commission of the actions specified in Subparagraph 1 of article if as a result of commission of this crime the significant damage was caused or considerable illegal income is gained. Article 235, paragraph 2, of the Criminal Code of the Republic of Bulgaria provides for liability for concealment, sale or transport of illegally extracted timber by another person.

In such states as France, Germany, Japan, Denmark, Sweden, Holland, Poland, Spain, Italy, is established criminal liability for illegal business activity [9, p. 43].

Thus, the criminal legal protection of business activities in foreign States is determined by the peculiarities of legislative equipment, historical development and the level of development of the economy of the State. In those States where business activities are developed (former republics of the USSR, countries of Eastern Europe), liability is provided for both obstruction of business and other economic activities and for the conduct of business activities in violation of the procedures of control over such activities by the State. The experience of criminal law protection of business activities of these states, in our opinion, is the most useful for improvement of criminal legislation of Russia at present. In States where business has long been an organic part of

the economy, criminal law protection of business is carried out through the application of general rules on economic and official offences.

The experience of the United States in combating business crime shows this. In that State, the legislative definition of the legalization of criminal proceeds had been expanded and it was now an offence to carry out the transaction itself with funds of doubtful origin, regardless of the fact that the main offence had been proved. Criminal liability for money laundering in the USA is established both at the federal level, and in each separate state. The separate responsibility of establishing and for the so-called “structuring” is to distribute a large amount of money into small amounts in order to avoid checks by the administration. Such activities are considered as misleading in order to conceal suspicious transactions [11, p. 33].

Since the legalization of proceeds of crime consists in any transaction of money, the opposition to legalization lies primarily in the tracking of cash and non-cash flows. One of the most effective ways to track cash flows is to monitor payments. To date, the United States has two of the most common forms of settlement – checks and credit cards. Both forms of settlements pass through the federal reserve system and the central bank, which monitor payments using checks and credit cards. America’s anti-money-laundering strategy cannot be described as slender and rational. Despite legislative innovations, it cannot be said that the federal government has reached the opportunity to track all illegal transactions with money of doubtful origin. In addition, the issue of cooperation between law enforcement and control agencies is unresolved. Thus, in the strategy of the American government to combat the legalization of criminal proceeds, 10-12 different federal agencies are responsible for various directions of its implementation, and the mechanism of their cooperation has not been worked out [12, p. 283].

An important aspect of international cooperation is the exchange of information between the relevant authorities and services involved in the investigation of tax offences. All documents and other information are transmitted only during personal meetings. Even the best domestic laws in the field of counteracting legalization cannot be sufficiently effective without the availability of appropriate instruments of international cooperation.

According to UK experience in the field of counteracting the legalization of criminal proceeds, each bank of an authorized employee responsible for compliance with the requirements of banking legislation in the field of counteracting the legalization of criminal proceeds. Each year, an authorized employee must undergo retraining in new legislation, means and methods of counteracting this area. A bank employee who has not taken appropriate measures to counter money laundering shall be liable under criminal law [13, p. 153].

Considering the foreign experience of the countries of the world, it is worth noting that today the forms of international cooperation in the fight against crime are very diverse and include: assistance in criminal, civil and family cases; signings and implementation of international treaties and coordination (arrangements) on fight against crime and, first of all, with transnational crime; Enforcement of decisions of foreign law enforcement agencies in criminal and civil cases; Regulating criminal matters and

individual rights in the area of law enforcement; Exchange of information is of mutual interest to law enforcement agencies; Joint crime research and development; Exchange of law enforcement experience; Assistance in training and retraining; Mutual provision of logistical and advisory assistance [14, p. 80].

References

1. Сокол В.М. Запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 41-47.
2. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru> (дата обращения: 14.01.2018).
3. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под. ред. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова. Санкт-Петербург, 2001. С. 270.
4. Борбат А.В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты охраны предпринимательской деятельности : монография. Москва, 2004. С. 17.
5. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашова ; пер. с болг. Д.В. Милушева, А.И. Лукашова ; вступ. ст. И.И. Айдарова. СПб., 2001. С. 201–202.
6. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова ; пер. с исп. В.П. Зыряновой, Л.Г. Шнайдер. Москва, 1998. С. 90–94.
7. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крылова ; пер. с фр. и предисл. Н.Е. Крыловой. Санкт-Петербург, 2002. С. 295–305.
8. кодекс ФРГ / пер. и предисл. А. В. Серебrenниковой. Москва, 2000. С. 156–166.
9. Урда М.Н. Проблемы применения нормы, устанавливающей ответственность за незаконное предпринимательство : монография / под науч. ред. Т.Г. Понятовской. Москва, 2012. С. 43.
10. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.
11. Половинский Л.В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33–35.
12. Журавель М.І. Міжнародні правові аспекти боротьби з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 280–286.
13. Кравчук С. Прийняття і реалізація концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки – шлях до припинення економічної злочинності. *Право України*. 2010. № 7. С. 151–156.
14. Куликов А. С. Экономическая преступность в России: состояние, тенденции, прогнозы. *Право и безопасность*. 2009. № 1. С. 79–83.

Summary

Ardelyan T. O. Criminal law protection of business activities: international experience. – Article.

This article explores foreign experience of public administration in organizing law enforcement activities, including criminal law protection of business activities, because such crime has serious consequences for any society, about the way to improve and develop the system of law enforcement agencies, about research of own experience and, at the same time, to turn to the experience of scientists of other countries in this field.

A more correct and accurate definition of the public danger of the crimes under investigation is the location of v. 365 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for liability for obstruction of legitimate business activities, in the section “Corruption and other criminal offences against the interests of the public service and public administration”.

It should be noted that the criminal law of foreign States provides for liability for crimes that form illegal business activities. In the majority of criminal codes of the states – the former republics of the USSR criminal liability for illegal business activity and for separate types of crime, relating to illegal business is established. The experience of the legislator of the States – former republics of the USSR in establishing criminal liability for illegal entrepreneurship can be very useful for improving the Ukrainian criminal legislation in the part under study.

An important aspect of international cooperation is the exchange of information between the relevant authorities and services involved in the investigation of tax offences. All documents and other information are transmitted only during personal meetings. Even the best domestic

laws in the field of counteracting legalization cannot be sufficiently effective without the availability of appropriate instruments of international cooperation.

Key words: crime, law enforcement agencies, legalization of funds obtained by criminal means, business activity, criminal law.

А н о т а ц і я

Арделян Т. О. Кримінально-правовий захист підприємницької діяльності: міжнародний досвід. – Стаття.

Ця стаття досліджує зарубіжний досвід державного управління в організації правоохоронної діяльності, включаючи кримінально-правовий захист підприємницької діяльності. Оскільки злочини у підприємницькій діяльності мають серйозні наслідки для будь-якого суспільства, у статті визначено шляхи вдосконалення та розвитку системи правоохоронних органів, з урахуванням власного досвіду і досвіду вчених інших країн у цій галузі.

Більш правильним і точним визначенням суспільної небезпеки злочинів, що розслідуються, є п. 365 Кримінального кодексу Республіки Казахстан, який передбачає відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій діяльності у розділі «Корупція та інші кримінальні правопорушення проти інтересів державної служби та державного управління».

Слід зазначити, що кримінальне законодавство зарубіжних держав передбачає відповідальність за злочини, які утворюють незаконну підприємницьку діяльність. У більшості кримінальних кодексів держав – колишніх республік СРСР встановлена кримінальна відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність та за окремі види злочинів, що стосуються незаконного бізнесу. Досвід законодавця держав – колишніх республік СРСР щодо встановлення кримінальної відповідальності за нелегальне підприємництво може бути дуже корисним для вдосконалення кримінального законодавства України в досліджуваній частині.

Важливим аспектом міжнародного співробітництва є обмін інформацією між відповідними органами та службами, які беруть участь у розслідуванні податкових правопорушень. Вся документація та інша інформація передається лише під час особистих зустрічей. Навіть найкращі внутрішні закони у сфері протидії легалізації не можуть бути достатньо ефективними без наявності відповідних інструментів міжнародного співробітництва.

Ключові слова: злочинність, правоохоронні органи, легалізація коштів, одержаних злочинним шляхом, ділова діяльність, кримінальне право.

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v25i0.620>

К. І. Барнич

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Постановка проблеми. Право на свободу вираження є одним із фундаментальних (основоположних) прав людини і наріжним каменем системи демократичних цінностей. В той же час, незважаючи на юридичне визнання даного права на «рівні конституції», його реалізація як у країнах Європи, так і світу є різною. З огляду на це вектор нашого дослідження спрямовується саме на вивчення досвіду реалізації цього права в окремих європейських країнах.

Стан дослідження. Різноманітним аспектам права на свободу вираження присвячено праці: Ю. Кириченка, К. Настечко, Т. Слінько, Е. Тітко, С. Шевчука, Ю. Шемшученка, Л. Яромл та інших. Водночас варто констатувати, що питанню саме реалізації вказаного права, зокрема в країнах Європи, уваги майже не присвячено, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є дослідження позитивних і негативних аспектів реалізації права на свободу вираження в окремих європейських державах.

Виклад основного матеріалу. Інститут прав і свобод людини є одним із найважливіших інститутів правового статусу особи, який об'єктивно є мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. Адже за допомогою цього інституту особистість долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до механізмів влади, законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів [1, с. 5].

Конституція України в статті 34 проголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2].

Конституційне право кожного на свободу думки і слова і на вільне вираження своїх поглядів і переконань, як відзначає Ю. Шемшученко, з юридичної точки зору, полягає в можливості кожної особистості самостійно

визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно, без будь-якого ідеологічного чи іншого контролю оприлюднювати свої думки, шляхом використання будь-яких засобів їх вираження, у тому числі, через поширення інформації у формі поглядів і переконань щодо різних питань політичного, економічного, культурного, духовного життя суспільства і держави [3, с. 64–71].

На наш погляд, поява в українській конституції поняття «свобода вираження своїх поглядів і переконань» є наслідком перейняття міжнародних праволюдних стандартів, в яких закріплюється право на свободу вираження (поглядів) (“the right to freedom of expression”), зокрема: Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Як підкреслюється у Доповіді Спеціального доповідача з питань про заохочення і захисту права на свободу переконань і їх вільне вираження пана Абіда Хуссейна, суттєвим аспектом права на свободу переконань і їх вільне вираження є двоєдина концепція свободи, яка лежить в основі цього права. Ця двоєдина концепція свободи значною мірою визначає ті сфери, на які розповсюджується захист цього права. Двома основними елементами концепції свободи є «свобода доступу до держави» і «свобода від держави». Перший елемент стосується участі індивідуума в справах держави. В ньому присутній додатковий відтінок «колективності», і з нього витікають права індивідуума на зібрання і створення своїх організацій. Другий елемент стосується особистого життя індивідуума і передбачає його усесторонню охорону від будь-якого неправомірного зовнішнього втручання. У такому випадку держава в принципі не зобов'язана забезпечувати це право шляхом застосування позитивних заходів. Державні органи зобов'язані втручатися лише в тих випадках, коли вільне вираження переконань безпосередньо зачіпає права інших індивідуумів або являє собою пряму загрозу для суспільства [4, с. 6].

Вітчизняна дослідниця Л. Ярмол, розглядаючи свободу вираження поглядів людини як природне право та суб'єктивне юридичне право, дійшла висновку, що свобода вираження поглядів людини як природне право – це можливість людини виражати внутрішньо та назовні, в будь-якій формі ставлення ймовірного характеру до теперішніх, минулих чи майбутніх явищ, процесів, подій, фактів дійсності або давати їх оцінку [5, с. 12]. Свобода ж вираження поглядів як суб'єктивне юридичне право – це можливість людини вільно виражати свої погляди, збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та ідеї усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [6, с. 381].

Фундаментальна важливість свободи вираження (поглядів), включаючи принципи різноманіття і плюралізму, полягає в тому, що вона одночасно за своєю суттю є як важливим інструментом захисту всіх інших прав, так і основним елементом демократії [7, с. 3].

Незважаючи на юридичне визнання цього права на «рівні конституції», його реалізація як у країнах Європи, так і світу є різною.

Згідно з висновками Міжнародної правозахисної організації Freedom House, яка займається підтримкою і дослідженням стану демократії,

політичних свобод і дотримання основних прав людини в різних країнах світу – за останнє десятиліття спостерігається світова тенденція погіршення стану свободи засобів масової інформації; нові форми репресій відбуваються як у відкритих суспільствах, так і в авторитарних державах. Підкреслюється, що ця тенденція є найбільш гострою в Європі, яка раніше вважалася bastionом усталених свобод [8].

Спробуємо дослідити досвід окремих європейських країн в сфері реалізації даного права.

Швеція. Передусім хотілося б почати зі Швеції, оскільки саме вона є родоначальницею першого в світі закону, який охороняв свободу слова. Вже понад два століття в країні надається особлива значимість праву на свободу вираження (поглядів), яке визнане важливим демократичним правом.

Фактично Швеція є єдиною країною, де питання свободи преси, свободи вираження та свободи інформації, а також відповідальність за їх порушення детально прописані у Конституції, а не у законах чи підзаконних актах [9, с. 136].

У Швеції гарантується право мати думку про будь-що і говорити майже все, що хочете. Ви маєте право вільно самовиражатися по радіо, телебаченню та в Інтернеті. Основний закон про свободу вираження (поглядів) визначає ці права. Він також описує те, що не дозволено, наприклад, наклеп чи публічне ображення іншої людини. Закон було розширено разом із розробкою нових засобів масової інформації. Приклади можливих злочинів проти Основного закону про свободу вираження поглядів включають фільми з елементами сексуального насильства чи загрозу безпеці країни чи суспільства через публікацію чогось, що стосується зради чи шпигунства. Свобода преси означає, що кожен може вільно публікувати книги, журнали та газети за своїм бажанням. Державні органи не мають права перевіряти або цензурувати те, що було написано заздалегідь. Будь-хто має право поширювати будь-яку інформацію, що їм подобається, у друкованому вигляді за умови дотримання законодавства [10].

У статті 5 Розділу 1 Основного закону про свободу вираження (поглядів) вказується, що будь-яка особа, якій доручено приймати рішення щодо зловживань свободою вираження поглядів або іншим способом нагляду за дотриманням цього Основного Закону, повинна мати на увазі, що свобода вираження поглядів є основою вільного суспільства. Він або вона повинні спрямовувати свою увагу завжди на мету, а не на манеру викладу. У разі сумнівів – виправдати, а не засуджувати [11, с. 202]. На наш погляд, вказана норма відображає основний принцип, який є фундаментальним в забезпеченні вказаного права в Швеції.

Литва. Відповідно до ст. 25 Конституції Литовської Республіки кожен має право на власні переконання та їх вільне вираження. Ніхто не повинен перешкоджати шукати, отримувати або передавати інформацію та ідеї. Свобода вираження переконань, так само, як отримання та передача інформації, не може бути обмежена інакше, ніж законом, коли це необхідно для захисту здоров'я людини, честі чи гідності, приватного життя чи моралі або для захисту конституційного ладу. Свобода вираження переконань та передання інформації повинна бути несумісною з кримінальними

діями – розпалюванням національної, расової, релігійної чи соціальної ненависті, підбурюванням до насильства чи дискримінації, а також з наклепом і дезінформацією. Громадяни мають право отримувати в установленому законодавством порядку будь-яку інформацію, що зберігається щодо них державними установами [12].

Відповідно до ст. 9 Закону Литовської Республіки «Про інформування суспільства» кожна особа має право публічно критикувати діяльність державних органів і установ, органів і установ самоврядування, а також посадових осіб. У Литовській Республіці забороняється переслідування за критику [13].

У ст. 2 Закону Литовської Республіки «Про інформування суспільства» надається визначення основних понять даного закону. Так, в аспекті нашого дослідження звертає на себе увагу п. 36 вказаної статті, де міститься визначення поняття «погляд», під яким розуміються «такі, що подаються в засобах інформування суспільства, точка зору, знання, припущення, розуміння, думки або коментарі про ідеї загального характеру, оцінки фактів і даних, явищ або подій, висновки чи зауваження про звістки, пов'язані з реальними подіями. Погляд може ґрунтуватися на фактах, обґрунтованих аргументах і зазвичай є суб'єктивним, тому відносно нього не застосовуються критерії правди і точності, однак він має бути виражений чесно і етично, без свідомого приховування і викривлення фактів і даних» [13].

На початку 2019 року привернув до себе чимало уваги з боку литовського суспільства Законопроект № XIIIР-3118 про внесення змін до статей 19, 31, 34 (1), 48 та Додатку Закону Литовської Республіки «Про інформування суспільства» [14], в якому містилися, зокрема, положення щодо заборони розмішувати в засобах масової інформації – інформації, за допомогою якої, зокрема, «може бути, наприклад, спотворена історична пам'ять Литовської Республіки, стимулюватися недовіра і невдоволення станом Литви та її інститутів, демократичним ладом, обороною країни, яка може мати на меті прагнення до поглиблення національного і культурного розмежування, ослаблення національної самобутності і громадянськості, ослаблення рішучості громадян захищати свою державу чи інші шляхи надання спрямованого проти інтересів національної безпеки Литовської Республіки впливи на демократію, виборчі процеси, партійну систему країни» [15].

Азербайджан. Відповідно до ст. 47 Конституції Азербайджанської Республіки кожен володіє свободою думки і слова. Ніхто не може бути примушений до вираження своїх думок і переконань або відмови від них. Не допускаються агітація і пропаганда, які розпалюють расовий, національний, релігійний, соціальний і заснований на будь-яких інших критеріях розбрат і ворожнечу [16].

Згідно з положеннями ст. 3 Конституційного Закону Азербайджанської Республіки «Про регулювання здійснення прав і свобод людини в Азербайджанській Республіці», передбачені Конституцією Азербайджанської Республіки і міжнародними договорами, учасниками яких є Азербайджанська Республіка, права і свободи людини можуть обмежуватися тільки законом. Обмеження, які вводяться відносно прав і свобод людини, не повинні

змінювати суті даних прав і свобод; повинні бути спрямовані на законну ціль, передбачену Конституцією Азербайджанської Республіки і цим Конституційним Законом, і бути співрозмірними з даною ціллю. Права і свободи, нарівні з підставами, вказаними у частині III статті 71 Конституції Азербайджанської Республіки, можуть обмежуватися з метою гарантування здійснення і захисту прав і свобод інших людей. Вказана у ст. 47 Конституції свобода слова, нарівні з іншими підставами, може обмежуватися в інтересах державної безпеки, для захисту здоров'я і моралі, прав і свобод інших осіб, з метою попередження злочину, в тому числі для запобігання заворушенням, для захисту громадської безпеки, для забезпечення інтересів територіальної цілісності держави, для захисту авторитету або прав інших осіб, для попередження обнародування інформації, отриманої в секретному порядку, або забезпечення авторитету і неупередженості суду [17].

В той же час фактична реалізація вказаного права в Азербайджанській Республіці, за словами Комісара Ради Європи з прав людини Дуні Міятович, як і раніше знаходиться під загрозою. Нагадуючи про рішення Європейського суду з прав людини, в яких особливо відзначається така, що викликає занепокоєння, практика довільного затримання і тримання під вартою осіб, які критикують уряд, активістів громадянського суспільства та правозахисників, шляхом відповідних переслідувань і зловживання кримінальним правом в порушення принципу верховенства права, Комісар наголосила, що «звільнення всіх осіб, які перебувають під вартою через висловлення ними своїх думок, повинно залишатися одним з пріоритетних завдань». Вона також знову закликала до декриміналізації дифамації в Азербайджанській Республіці [18].

Загалом за підсумками Департаменту інформаційного суспільства Ради Європи, які відображені у Звіті «Свобода вираження у 2018 році», наголошується, що свобода вираження (поглядів) є необхідною передумовою демократичної безпеки і заслуговує найвищої уваги держав-членів сьогодні, як ніколи. Послідовні оцінки стану свободи вираження в Європі за останні п'ять років показали, що загрози цьому якорю демократичних суспільств зростають по всьому континенту [19, с. 3].

Висновки. Резюмуючи викладене, варто зауважити, що людина за своєю природою є соціальною істотою, вона має потребу у спілкуванні з іншими людьми. Налагоджена і вільна комунікація сприяє не тільки кращому розумінню один одного, але і допомагає у побудові вільного демократичного суспільства, де кожен може вільно висловлюватися та, що найголовніше, бути почутим. Держава повинна гарантувати право на свободу вираження не тільки «на папері», але і «на практиці». Проведений аналіз досвіду реалізації права на свободу вираження показав, що за наявності позитивного прикладу реалізації права на свободу вираження подекуди демонструється і системне порушення цього права та/або створення різноманітних перешкод у його реалізації. Як не прикро констатувати, але світова тенденція рухається в напрямку обмеження зазначеного права.

Література

1. Пустовіт Ж.М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 232 с.
2. Конституція України від 26.06.1996 р. *Офіційний вісник України*. 2010. 01 жовт. (№ 72/1). С. 2598.
3. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2008. 252 с.
4. Доклад Специального докладчика по вопросам о поощрении и защите права на свободу убеждений и их свободное выражение г-на Абида Хуссейна «Вопрос о правах человека применительно к лицам, подвергаемым задержанию или тюремному заключению в какой бы то ни было форме» (Комиссия по правам человека, пятьдесят первая сессия, пункт 10 предварительной повестки дня). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/750/78/PDF/G9475078.pdf?OpenElement> (дата звернення 05.06.2019).
5. Ярмол Л.В. Поняття, значення, види поглядів та уявлень людини (теоретико-правове дослідження). *Держава та регіони. Сер.: «Право»*. 2017. № 4 (58). С. 8–14.
6. Ярмол Л.В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (теоретико-правове дослідження) : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 464 с.
7. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the rights to freedom of opinion and expression. (Human Rights Council, Fourteenth session, 25 March 2010). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/125/34/PDF/G1012534.pdf?OpenElement> (дата звернення 05.06.2019).
8. Repucci S. Freedom and the Media: A Downward Spiral. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-media/freedom-media-2019> (дата звернення 15.06.2019).
9. Крюков О., Радченко О. Еволюція становлення конституційних гарантій свободи інформації: історико-компаративний аналіз. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 2 (6). С. 126-138. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/3/06.pdf> (дата звернення 21.08.2019).
10. The Constitution. URL: <https://www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/the-constitution/> (дата звернення 21.08.2019).
11. The Constitution of Sweden the fundamental laws and the riksdag act. Printed by: The Riksdag Administration, Department for Parliamentary Documents, Stockholm 2016. 222 p. URL: <https://www.riksdagen.se/globalassets/07.-dokument-lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf> (дата звернення 21.08.2019).
12. The Constitution of the Republic of Lithuania. URL: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192> (дата звернення 05.05.2019).
13. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas 1996 m. liepos 2 d. Nr. I-1418. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.065AB8483E1E?faces-redirect=true> (дата звернення 14.10.2019).
14. Visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 19, 31, 34(1), 48 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymo projektas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/3b843be00e5d11e98a758703636ea610?jfwid=730dxptlg> (дата звернення 14.10.2019).
15. Президент Литвы: законопроект о запретной информации подлежит исправлению. URL: <https://www.lrt.lt/naujienos/novosti/17/240068/prezident-litvy-zakonoprojekt-o-zapretnoi-informatsii-podlezhit-ispravleniiu> (дата звернення 14.10.2019).
16. Конституция Азербайджанской Республики. URL: <http://www.constcourt.gov.az/legislation/37> (дата звернення 20.08.2019).
17. Конституционный Закон Азербайджанской Республики «О регулировании осуществления прав и свобод человека в Азербайджанской Республики». URL: <http://www.constcourt.gov.az/legislation/34> (дата звернення 20.08.2019).
18. Азербайджан: необходимость в большей свободе выражения мнений, в большем количестве адвокатов и рабочих мест для беженцев. URL: <https://www.coe.int/gu/web/portal/-/azerbaijan-needs-more-freedom-of-speech-more-lawyers-and-more-jobs-for-refugees> (20.07.2019).
19. Freedom of expression in 2018/ Report prepared by the Information society Department. URL: <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7912-freedom-of-expression-in-2018.html> (дата звернення 02.06.2019).

А н о т а ц і я

Барнич К. І. Реалізація права на свободу вираження: досвід окремих європейських країн. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню досвіду реалізації свободи вираження в окремих європейських країнах, а саме в Швеції, Литві та Азербайджані. Проаналізовано конституції вказаних держав, основні законодавчі акти щодо свободи вираження та практику їх реалізації. Стаття містить актуальні узагальнені висновки щодо стану свободи вираження в Європі та світі.

Право на свободу вираження є одним із фундаментальних (основоположних) прав людини і наріжним каменем системи демократичних цінностей. В той же час, незважаючи на юридичне визнання даного права на «рівні конституції», його реалізація як у країнах Європи, так і у світі загалом є різною.

Інститут прав і свобод людини є одним із найважливіших інститутів правового статусу особи, який об'єктивно є мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. Адже за допомогою цього інституту особистість долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до механізмів влади, законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів.

Людина за своєю природою є соціальною істотою, вона має потребу у спілкуванні з іншими людьми. Налагоджена і вільна комунікація сприяє не тільки кращому розумінню один одного, але і допомагає у побудові вільного демократичного суспільства, де кожен може вільно висловлюватися та, що найголовніше, бути почутим. Держава повинна гарантувати право на свободу вираження не тільки «на папері», але і «на практиці». Проведений аналіз досвіду реалізації права на свободу вираження показав, що за наявності позитивного прикладу реалізації права на свободу вираження подекуди демонструється і системне порушення цього права та/або створення різноманітних перешкод у його реалізації.

Ключові слова: свобода думки і слова, свобода вираження, Європа, реалізація, досвід.

S u m m a r y

Barnych K. I. The realization of the right to freedom of expression: experience of certain European countries. – Article.

The article is devoted to exploring the experience of exercising freedom of expression in some European countries, namely Sweden, Lithuania and Azerbaijan. The analysis indicated the constitution states the basic legislation on freedom of expression and practical implementation. The article contains the current findings on the state of freedom of expression in Europe and worldwide.

The right to freedom of expression is one of the fundamental (fundamental) human rights and the cornerstone of the system of democratic values. At the same time, despite the legal recognition of this right at the “level of the constitution”, its implementation in the countries of Europe and the world is different.

The Institute of Human Rights and Freedoms is one of the most important institutions of the legal status of a person, which is objectively a measure of the achievements of society, an indicator of its level of civilization. After all, with the help of this institute, the person joins the material and spiritual benefits of society, the mechanisms of power, the legitimate forms of expression of will and the realization of their own interests.

Human is by nature a social being, he needs to communicate with other people. Well-established and free communication not only contributes to a better understanding of each other, but also helps to build a free democratic society where everyone is free to speak and, most importantly, to be heard. The state must guarantee the right to freedom of expression not only “on paper” but also “in practice”. The conducted analysis of the experience of the exercise of the right to freedom of expression showed that, in the presence of a positive example of the exercise of the right to freedom of expression, systematic violation of this right and / or the creation of various obstacles to its implementation is also demonstrated.

Key words: freedom of thought and speech, freedom of expression, Europe, realization, experience.

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32837/npuuola.v25i0.621>*О. Б. Капустін*

АФЕКТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ПИТАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Законом України від 6 грудня 2017 р. (набув чинності 12 січня 2019 р.) п. 7 ч. 1 ст. 67, ст. 116 та ст. 123 Кримінального кодексу України (далі – КК України) були викладені у новій редакції. Поява цих положень не була зумовлена ні потребами вітчизняної судової практики, ні національними теоретичними розробками у сфері кримінально-правової протидії злочинам, вчиненим у стані сильного душевного хвилювання, і стала наслідком ратифікації Україною Стамбульської конвенції 2014 р. Проте норми щодо регламентації відповідальності за злочини, вчинені в особливому емоційному стані, мають і вітчизняну багатолітню історію, вивчення якої дозволить виявити недоліки та переваги як національного підходу, так і підходу, який з'явився у результаті імплементації положень відповідних міжнародно-правових актів. Історичні дослідження завжди сприяють виробленню збалансованої позиції щодо шляхів вдосконалення тих чи інших кримінально-правових приписів, яка органічно поєднує апробовані практикою традиції та викликані потребами часу новації. Тому дослідження їх в історичній ретроспективі завжди буде зберігати свою актуальність.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Сильне душевне хвилювання як обставина, що пом'якшує покарання, з початку 2000-х років виступало предметом наукового інтересу в роботах О.Ю. Буланова, Л.Л. Круглікова, О.В. Курца, О.О. Мясникова, Т.І. Нікіфірової та інших. Автори наполягали на тому, що сильне душевне хвилювання у значенні обставини, яка пом'якшує покарання, є ширшим за фізіологічний афект і включає до себе й інші емоційні стани. Закріплення в КК України 2001 р. такої причини виникнення стану сильного душевного хвилювання, як аморальні дії потерпілого, було сприйнято схвально. Пропонувалося доповнити ст. 66 КК такою обставиною, як вчинення злочину внаслідок неправомірних або аморальних дій потерпілого, яка може провокувати вчинення злочину.

Фізіологічний афект виступав предметом дослідження у працях А.В. Байлова, Д. Носкова, Л.А. Остапенко, Е.Л. Сидоренка, Л. Черечукіної, С. Шишкова та інших. Пропонувалося замінити у ст. 116 та ст. 123 термін «сильне

душевне хвилювання» терміном «фізіологічний афект», передбачити такі приводи для його виникнення, як інші протиправні або аморальні дії з боку потерпілого, та відмовитися від такої ознаки, як раптовість, оскільки вона повністю охоплюється поняттям фізіологічного афекту. Проте, по-перше, вітчизняний законодавець зайняв дещо іншу позицію, а по-друге, кримінально-правові приписи щодо врахування особливого емоційного стану винного ніколи не аналізувалися в історичному аспекті, що, як уявляється, є серйозною прогалиною, яка сприяє надмірному привертанню його уваги до міжнародних конвенцій і забуттю власного досвіду, який далеко не завжди є негативним.

Метою статті є доведення тези про неприпустимість ігнорування власного історичного досвіду у процесі реформування тих чи інших кримінально-правових приписів та надання переваги механічному запозиченню положень міжнародних конвенцій.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство, яке передувало національним КК, такі терміни, як «афект» та «сильне душевне хвилювання», не використовувало, хоча йому було відоме таке поняття, як «сильне роздратування». Так, відповідно до п. 5 ст. 134 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. обставиною, яка більш-менш пом'якшує вину, а разом з цим і суворість покарання, визнавалося вчинення винним злочину внаслідок сильного роздратування, викликаного кривдою, образами або іншими вчинками особи, якій він зробив чи намагався зробити зло.

Зазначена обставина враховувалася законодавцем і під час конструювання складів злочинів проти життя та здоров'я особи. Ч. 2 ст. 1455 Уложення передбачала відповідальність за вбивство, вчинене хоч і не випадково, але через запальність чи роздратування й особливо, коли роздратування було викликано насильницькими діями або тяжкою образою з боку вбитого. Запальність і роздратування фігурують і в статтях, які передбачали відповідальність за посягання на здоров'я особи. Причому така відповідальність диференціювалася залежно від тяжкості тілесного ушкодження (ст. 1480, ст. 1485) і наставала навіть у тих випадках, коли через запальність або роздратування особі були заподіяні легкі тілесні ушкодження (ст. 1485).

Слід звернути увагу на те, що покарання за заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень через запальність або роздратування було доволі суворим. Так, наприклад, вбивство, вчинене під впливом цих обставин, каралося позбавленням усіх прав і засланням на каторжні роботи на строк від 8 до 12 років чи на строк від 4 до 8 років або позбавленням усіх прав та привілеїв і утриманням у виправних арештних відділеннях на строк від 4 до 5 років. Покарання за цей злочин суттєво посилювалося, якщо винний перебував з потерпілим у родинних, шлюбних або службових відносинах [1].

Не дивлячись на те, що афект та сильне душевне хвилювання у нормах згаданого Уложення не фігурували, кримінально-правова наука періоду дії цього законодавчого акту цими поняттями оперувала.

Афект визначався як внутрішньо збуджене та схвильоване почуття, яке, порушуючи рівновагу душевного нормального устрою, призводить до розладів у процесах тілесних і психічних, а досягнувши найвищого

ступеня, навіть на мить припиняє їх. При цьому підкреслювалося, що це почуття є неоднорідним і може мати різні ступені, починаючи від простого душевного хвилювання і закінчуючи справжнім афектом, коли схвилюване почуття набуває виключного панування, затьмарюючи розум та придушуючи на певний час самовладання та самовизначення [2, с. 420].

Таким чином, афект розглядався лише як складник такого більш широкого поняття, як душевне хвилювання, і поділявся на два види: 1) збуджуючий (гнів, радість, відчай); та 2) пригнічуючий (туга, переляк, побоювання)

Намагалися вчені виокремити й афект, який може розглядатися як підстава для визнання особи неосудною. На думку О.Ф. Кістяківського, це може бути тільки такий афект, який, досягнувши свого найвищого ступеня, припиняє на певний час дію і вживання розуму, знищує здатність обмірковування та самовизначення [2, с. 421]. Автор особливо наголошував на тому, що питання про афект, у тому числі як підставу неосудності, може виникати тільки стосовно таких злочинів, як вбивство, насильство, образа. Але у жодному випадку не може йтися про крадіжку, шахрайство, підброднення тощо, вчинені у стані афекту [2, с. 421–422].

Представники судової медицини тих часів теж підкреслювали, що розладнана афектом психічна свобода винного ще не означає, що він не може нести відповідальність за свій вчинок. Тому під час вирішення питання про те, чи позбавляє афект особу осудності, треба виходити насамперед з попереднього способу життя обвинуваченого та тривалості афекту. Якщо суб'єкт, що веде правильний спосіб життя, яке засноване на чесних правилах, на самовладанні, на повазі до себе й інших, вчинив злочин під натиском зовнішніх несприятливих впливів, які уразили його в самих заповітних почуттях і призвели до афекту, він повинен визнаватися неосудним. І навпаки, людина, яка не звикла до самовладання і охоплена пристрастями, довго кипить злобою, яка, перетворившись на пристрасть, призводить до злочинних спалахів [2, с. 422].

З огляду на це в теорії кримінального права багато уваги приділялося ознакам, які дозволяли розмежувати афект та пристрасть. Зокрема, зазначалося, що афект – це почуття, яке виникає раптово, на відміну від пристрасті, яка завжди формується поступово. Афект затьмарює розум, тоді як пристрасть зберігає його ясним, тобто пристрасть діє всупереч розуму і добрим побажанням. Причини афекту полягають у темпераменті, спадковості або хворобливості, а причиною пристрасті є винятково погане виховання. Афект з'являється несподівано, мимовільно, збуджується ззовні, тому його найчастіше за все не можна уникнути, тоді як пристрасть – результат дії внутрішніх збудників. Знаходячись у стані афекту, особа не розмірковує, які наслідки може мати її вчинок. Це усвідомлюється тільки тоді, коли афект зникає. Людина, охоплена пристрастю, навпаки довго обмірковує свої наміри і для їх здійснення вдається навіть до хитрощів, лукавства та й узагалі здатна до безчесних вчинків [2, с. 420–421].

Доволі пильна увага вчених до проблеми розмежування зазначених понять була зумовлена тим, що саме слово *affectus* у перекладі з латинської означало не тільки душевне хвилювання, а й пристрасть. Зрозуміло, що остання не могла розглядатися у кримінальному праві як обставина,

що пом'якшує покарання чи виключає осудність. Мабуть, саме тому, не дивлячись на наявність критеріїв розмежування афекту та пристрасті, ні Уложення про покарання кримінальні та виправні, ні жоден з діючих на той час європейських кодексів про афект не згадували, причому як про афект, що пом'якшує вину та покарання, так і про афект як стан неосудності. Хоча деякі з них (переважно німецькі) містили правило, відповідно до якого жодна дія, вчинена під час розладу почуттів і розуму, не підлягає вміненню. Така формула фактично дозволяла охопити собою й афект, який знищував здатність особи до обмірковування і самовизначення.

Слід особливо наголосити на тому, що в тексті кримінального закону афект не фігурував як кримінально-психологічне поняття, сутність якого полягає у звуженні свідомо-вольової сфери особи, що викликано дією зовнішнього подразника. Водночас на нормативному рівні закріплювалося таке поняття, як душевна хвороба, яка знищує стан осудності, а подекуди встановлювався і перелік таких хвороб – божевілля, безумство, слабоумство, повний розлад розуму, гіпохондрія, меланхолія, сказ, шаленство, ідіотизм, кретинізм, деменція тощо (в Уложенні про покарання кримінальні та виправні згадувалося про безумство від народження та божевілля). Під час характеристики цих хворобливих станів широко використовувалися такі категорії, як «придушуючий афект», «пануючий афект», «зникаючий афект» тощо [2, с. 476–477], що характеризували стан особи, викликаний внутрішніми причинами. Тому можна стверджувати, що афект як суто психологічна категорія все ж таки був відомий кримінальному закону, хоча закріплювався тут опосередковано, через поняття душевної хвороби.

Дещо інший підхід до регламентації відповідальності за діяння, вчинені в особливому емоційному стані, був запропонований у Кримінальному Уложенні 1903 р. [3]. Цей законодавчий акт термін «афект» теж не використовував, хоча у ст. 39 закріплювалися медичні критерії неосудності (хворобливий розлад душевної діяльності, несвідомий стан, розумове відставання, як наслідок тілесного недоліку або хвороби), під час характеристики яких використовувалося і поняття афекту. Проте Уложення закріпило таке поняття, як сильне душевне хвилювання. Серед обставин, які пом'якшують покарання, воно не згадувалося (ст. ст. 53-57). У статтях Особливої частини йшлося про два види емоційного стану: сильне душевне хвилювання та сильне душевне хвилювання, викликане протизаконним насильством над особою або тяжкою образою з боку потерпілого. Ця класифікація була покладена в основу диференціації відповідальності за посягання проти життя та здоров'я особи. Так, згідно з ч. 1 ст. 458 винний у вбивстві під впливом сильного душевного хвилювання карався каторгою на строк до восьми років. Якщо ж такий душевний стан був викликаний протизаконним насильством чи тяжкою образою з боку потерпілого, то винний піддавався утриманню у виправному домі або утриманню у фортеці (ч. 2 ст. 458). За таким самим принципом конструювалися і норми щодо відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю (ст. 470). Тут відповідальність додатково диференціювалася залежно від виду тілесного ушкодження (караним визнавалося не тільки заподіяння легких тілесних ушкоджень, а й завдання удару та вчинення інших насильницьких дій), способу

їх заподіяння (особливе мордування), а також ознак потерпілого (мати, батько, родич, священник, посадова особа, охоронець імператора, вартовий військової охорони, член імператорського дому, глава іноземної держави, іноземний посол, повірений у справах, посланець, капітан пароплаву чи морського судна, службовець пароплаву чи судна, пасажир тощо).

У диспозиціях відповідних статей (ст. 458, ст. 470, ст. 479) законодавець особливо наголошував на тому, що вони застосовуються лише тоді, коли заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, завдання удару чи вчинення інших насильницьких дій було задумано та виконано під впливом сильного душевного хвилювання, тобто сфера застосування цих норм обмежувалася наявністю цього емоційного стану. Це означало, що між сильним душевним хвилюванням та вчиненням у цьому стані діянням не повинно і не може бути розриву у часі, оскільки цей стан «зживає» себе шляхом вчинення злочину.

КК УРСР 1922 р. [4] теж використовував таке поняття, як сильне душевне хвилювання. Особлива частина цього законодавчого акту передбачала відповідальність за умисне вбивство, вчинене під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого (ст. 144) та умисне тяжке або менш тяжке тілесне ушкодження, заподіяне під впливом такого стану (ст. 151). Звертають на себе увагу три моменти. По-перше, як конститутивна ознака цих злочинів використовувалося лише сильне душевне хвилювання, яке було викликане протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого. Будь-яке інше сильне душевне хвилювання, під впливом якого вчинялося посягання на життя чи здоров'я особи, для кваліфікації значення не мало. По-друге, законодавець обмежив відповідальність за посягання на здоров'я, що вчиняються під впливом сильного душевного хвилювання, заподіянням лише умисного тяжкого чи менш тяжкого тілесного ушкодження. Заподіяння суб'єкту насильства чи образи цих ушкоджень з необережності, легких тілесних ушкоджень, умисне завдання удару, побойів або вчинення інших насильницьких дій злочином не визнавалося. По-третє, санкції за злочини, вчинені у стані сильного душевного хвилювання, були радикально пом'якшені. Так, вбивство, вчинене у такому стані, каралося позбавленням волі на строк до трьох років, а заподіяння тяжких чи менш тяжких тілесних ушкоджень – позбавленням волі на строк до двох років.

У Загальній частині КК УРСР 1922 р. про сильне душевне хвилювання не згадувалося. Водночас законодавець вимагав від судів під час визначення міри покарання з'ясувати, чи не вчинено злочин у стані запальності (ст. 25), хоча статусу пом'якшуючої покарання ця обставина не мала.

КК УРСР 1922 р. під час визначення поняття неосудності не містив конкретного переліку душевних хвороб, оскільки на той час у теорії вже панувала позиція щодо необхідності уникнути згадки про конкретні види душевних захворювань у тексті КК як зайвої, тому що значення мала душевна хвороба, що знищує осудність, як така, незалежно від її форми. У якості медичних критеріїв неосудності розробниками були запропоновані: хронічна душевна хвороба, тимчасовий розлад душевної діяльності та стан, коли особа, яка вчинила злочин, не могла надати собі звіт у своїх діях.

КК УРСР 1927 р. [5], як і попередній акт, теж оперував терміном «сильне душевне хвилювання», не використовуючи термін «афект». Автори проєкту цього кодексу повертаються до позиції, яка знаходила відображення у Кримінальному Уложенні 1903 р., диференціюючи емоційний стан винного на сильне душевне хвилювання та сильне хвилювання, викликане протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого. Але, на відміну від Уложення 1903 р., перший вид використовується тут лише як обставина, що пом'якшує заходи соціальної оборони (п. «д» ч. 1 ст. 44). Функцію конститутивної ознаки виконує лише сильне хвилювання, викликане протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого. Кримінально-караними, як і раніше, визнаються лише умисне вбивство (ст. 140) та умисне тяжке або менш тяжке тілесне ушкодження (ст. 148).

При цьому санкція за діяння, передбачене ст. 140, дещо посилюється (воно карається позбавленням волі на строк до п'яти років), а за діяння, передбачене ст. 148, – пом'якшується (воно карається позбавленням волі на строк до двох років або примусовою працею без позбавлення волі).

Уточнюються у КК УРСР 1927 р. і медичні критерії неосудності. Як такі тут згадуються: хронічна душевна хвороба, тимчасовий розлад душевної діяльності та стан іншої хвороби, якщо особа не могла собі усвідомити своїх вчинків або керувати ними (ст. 10).

Закріплення такого медичного критерію неосудності, як тимчасовий розлад душевної діяльності, поза сумнівом сприяло проникненню такої категорії, як афект у кримінально-правову матерію. У спеціальній літературі періоду дії КК УРСР 1927 р. майже одностайно стверджувалося, що тимчасовий розлад душевної діяльності охоплює собою і так звані «виключні стани», серед яких називався і патологічний афект [6, с. 204].

Однак КК УРСР 1960 р. [7] термін «афект» теж не використовував, віддаючи перевагу поняттю «сильне душевне хвилювання». Цей кодекс розрізняв два види такого стану: велике душевне хвилювання, викликане неправомірними діями потерпілого, яке позиціонувалося як обставина, що пом'якшує відповідальність (п. 4 ст. 40), та сильне душевне хвилювання, що виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого, що розглядалося як конститутивна ознака злочинів, передбачених ст. ст. 95 та 103. Покарання за ці злочини залишалося незмінним, з тією різницею, що примусова праця, про яку йшлося к ст. 148 КК УРСР 1927 р. була замінена у ст. 103 КК УРСР 1960 р. на виправні роботи строком до одного року. Такий медичний критерій неосудності, як тимчасовий розлад душевної діяльності, зберігався. Тому патологічний афект, як і раніше, розглядався як підстава для визнання особи неосудною.

Проте КК УРСР 1960 р. притаманні і деякі відмінності. По-перше, як пом'якшуючу обставину він почав розглядати не будь-яке сильне душевне хвилювання, а виключно велике душевне хвилювання, викликане неправомірними діями потерпілого, а по-друге, зв'язав поняття сильного душевного хвилювання у ст. ст. 95 та 103 з таким, що виникло раптово.

Останнє законодавче рішення у наукових колах було сприйнято дещо неоднозначно. Більшість вчених вважала такий крок позитивним, який дозволить більш чітко визначити поняття фізіологічного афекту, невіддільною

рисою якого є раптовість [8, с. 19], та відмежувати його від інших емоційних станів, які можуть розглядатися винятково як пом'якшуючі обставини. Згодом саме ця позиція знайшла відображення у нових кримінальних кодексах деяких країн пострадянського простору, які використали термін «афект» безпосередньо у тексті закону та пов'язали його із станом сильного душевного хвилювання, що раптово виникло (ст. 107, ст. 113 КК РФ, ст. 141, ст. 150 КК Республіки Білорусь, ст. 131, ст. 141 КК Киргизької Республіки). При цьому ні про сильне душевне хвилювання, ні про афект як обставину, що пом'якшує покарання, не згадується, хоча вказується на протиправність чи аморальність дій потерпілого, якщо вони спровокували злочин (п. «з» ч. 1 ст. 61 КК РФ, п. 8 ч. 1 ст. 63 КК Республіки Білорусь, п. «і» ст. 76 КК Республіки Молдова).

Інші ж дослідники виходили з того, що включення до диспозицій відповідних статей такої ознаки, як раптовість, буде мати і певні негативні наслідки. Зокрема, зверталася увага на те, що фізіологічний афект може формуватися і поступово, під впливом тривалої психотравмуючої ситуації, яка викликана систематичною неправомірною або аморальною поведінкою потерпілого, на підставі чого пропонувалося вказівку на раптовість з тексту закону виключити [9, с. 32]. Крім цього, зазначалося, що законодавче рішення щодо раптовості афекту буде сприяти неправильному тлумаченню афективного злочину. Він буде позиціонуватися не як діяння, що задумане і виконане у стані афекту, а як посягання, яке характеризується відсутністю розриву у часі між обставинами, які спровокували душевне хвилювання, та наслідками, тобто буде ототожнюватися привід (неправомірна поведінка потерпілого) та стан афекту, що необгрунтовано, оскільки між неправомірною поведінкою потерпілого і виникненням сильного душевного хвилювання може бути певний розрив у часі, протягом якого формується стан афекту [10, с. 45]. Останні побоювання були небезпідставними, оскільки і теорія [11, с. 183], і судова практика [12, с. 443] почали виходити з того, що раптовість виникнення сильного душевного хвилювання повинна проявлятися негайно, як зворотна реакція на насильство, знущання або тяжку образу, а розрив у часі між цими обставинами і наслідками у вигляді смерті чи тілесних ушкоджень повинен бути відсутній.

Законодавець деяких колишніх радянських республік на ці застереження відреагував. До відповідних статей КК РФ, КК Республіки Білорусь, КК Киргизької Республіки та інших були внесені доповнення, відповідно до яких стан афекту може бути викликаний і тривалою психотравмуючою ситуацією, яка виникла у зв'язку з систематичною протиправною або аморальною поведінкою потерпілого, хоча вказівка на раптовість виникнення сильного душевного хвилювання тут була збережена. Молдавський законодавець, приймаючи новий КК у 2002 р., від такої ознаки афекту, як раптовість виникнення, відмовився. Але згодом ст. 146 та 156 були викладені у новій редакції, де афект знов був пов'язаний з цією ознакою.

Вітчизняний законодавець протягом дії КК УРСР (з 1992 р. КК України) 1960 р. повертався до проблеми регламентації відповідальності за діяння, вчинені у стані сильного душевного хвилювання двічі. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 12 січня 1983 р. [13] у санкції

ст. 103 слова «виправними роботами на строк до одного року» були замінені словами «виправними роботами на той самий строк», тобто на строк до двох років. Законом України від 26 грудня 1993 р. [14] у новій редакції була викладена ст. 15 КК. Відповідно до ч. 3 ст. 15 цієї редакції не визнавалися злочином дії у стані необхідної оборони незалежно від наслідків, якщо особа, яка здійснює захист, не могла внаслідок переляку або сильного душевного хвилювання, спричиненого суспільно-небезпечними діями оцінити відповідність захисту характерові посягання. Таким чином, сильному душевному хвилюванню, поряд із статусом пом'якшуючої чи конститутивної обставини, було надано статус обставини, яка виключає злочинність діяння.

Первісна редакція діючого КК України 2001 р. підхід, запропонований попереднім КК, у загальних рисах зберігала. Вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання розглядалося як обставина, яка пом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66). Проте законодавець закріпив, що таке хвилювання може бути викликано не тільки неправомірними, а й аморальними діями потерпілого, що неодноразово пропонувалося зробити ще у літературі 70–80-х років ХХ століття [8, с. 45].

Сильне душевне хвилювання як конститутивна ознака злочинів, передбачених ст. 116 та ст. 123, як і раніше, пов'язувалося із раптовістю виникнення та такими приводами, що його викликали, як протизаконне насильство та тяжка образа з боку потерпілого, хоча у межах ст. 116 їх перелік був дещо розширений вказівкою на систематичне знущання, якою законодавець намагався підкреслити ту обставину, що негативні емоції можуть накопичуватися поступово, і за принципом «останньої краплі» викликати стан сильного душевного хвилювання.

КК України 2001 р. дещо пом'якшив покарання за злочини, що аналізуються. Умисне вбивство у межах ст. 116 каралося тепер обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Санкція ст. 123 стала більш альтернативною. Це діяння карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років. На відміну від КК УРСР 1960 р., діючий КК заподіяння у стані сильного душевного хвилювання середньої тяжкості тілесних ушкоджень злочином не визнає.

Розширив КК України 2001 р. і сферу застосування сильного душевного хвилювання як обставини, що виключає злочинність діяння. Відповідно до ст. 39 КК особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

У теоретичних джерелах періоду дії первісної редакції КК України 2001 р. зазначалося, що під сильним душевним хвилюванням у значенні обставини, яка пом'якшує покарання, слід розуміти короткочасні стани психіки особи (фізіологічний афект, стан емоційного збудження, емоційної напруженості, афективний стан), що виступають у вигляді інтенсивної емоції, яка займає домінуюче становище у свідомості людини та знижує

здатність особи усвідомлювати свої дії та(або) керувати ними, а сильне душевне хвилювання у значенні ознаки злочинів, передбачених ст. ст. 116, 123 характеризується раптовістю виникнення і має ототожнюватися лише із фізіологічним афектом [15, с. 76]. На цій підставі пропонувалося у цих нормах замінити термін «сильне душевне хвилювання» терміном «фізіологічний афект», відмовитися від такої ознаки, як раптовість, оскільки вона повністю охоплюється цим поняттям, та розширити перелік підстав, які його викликають за рахунок вказівки на інші (крім насильства, образи та знущання) протиправні та аморальні дії з боку потерпілого [16, с. 5–6].

Проте вітчизняний законодавець під час реформування кримінально-правових приписів, де фігурує сильне душевне хвилювання, обрав інший шлях. Законом України від 6 грудня 2017 р. [17] п. 7 ч. 1 ст. 66 був викладений в такій редакції: «вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності систематичного характеру такого поведіння з боку потерпілого». Ця формула знайшла вдосконалення і у диспозиціях ст. 116 та 123 КК України.

Таким чином, по-перше, була скасована вказівка на раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання, як ознаку злочинів, передбачених ст. 116, ст. 123 КК, хоча термін «афект» так і не з'явився; по-друге, національний КК більше не диференціює ознаки сильного душевного хвилювання як обставину, що пом'якшує покарання і як конститутивну ознаку злочинів, передбачених Особливою частиною; по-третє, був встановлений єдиний привід, який викликає сильне душевне хвилювання – жорстоке поведіння, поведіння, що принижує честь і гідність особи, систематичний характер такого поведіння з боку потерпілого.

Питання щодо вад та переваг запропонованого підходу є самостійним предметом наукового дослідження. Підсумовуючи ж викладене, слід зазначити таке.

Висновки. Національне кримінальне законодавство традиційно використовувало таку категорію, як сильне душевне хвилювання. При цьому законотворець намагався виокремити ті чи інші види емоційних станів та надати їм різного кримінально-правового статусу, диференціюючи таким чином кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи та індивідуалізуючи за них покарання. Не дивлячись на те, що поняття афекту є доволі усталеним у психологічній науці та добре відомим спеціалістам кримінально-правової галузі, у тексті КК воно ніколи не вживалося, хоча пропозиції щодо його введення у сферу матеріального законодавства лунали неодноразово і були доволі обґрунтованими. Проте процес удосконалення вітчизняних кримінально-правових приписів щодо відповідальності за злочини, вчинені у стані сильного душевного хвилювання, принаймні на даному етапі їх розвитку, закінчився не тільки відмовою законодавця від використання поняття афекту у відповідних нормах, а й відмовою від виокремлення різних видів емоційних станів та уніфікацією приводів, які викликають сильне душевне хвилювання. Така позиція дещо суперечить національним нормативним і теоретичним традиціям у зазначеній сфері та потребує ретельного аналізу.

Література

1. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. URL: http://pravo.by/upload/pdf/krimpravo/ulogenie_o_nakazaniyah_ugolovnih_i_ispravitelnih_1845_goda.pdf.
2. Кістяківський О.Ф. Елементарний підручник загального кримінального права з детальним викладом російського кримінального законодавства. Загальна частина. Репр. вид. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2009. 906 с.
3. Уголовное Уложение 1903 г. URL: http://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_ulogenie_1903_goda.pdf.
4. Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины. 1922. № 37.
5. Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-селянського Уряду України. 1927. № 26–27.
6. Советское уголовное право. Часть Общая : Учебное пособие / отв. ред. В.М. Чхиквадзе. Москва : Госюриздат, 1952. 511 с.
7. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. *Відомості Верховної Ради*. 1961. № 2. Ст. 14.
8. Сидоров Б.В. Афект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение. Казань : Из-во Казанск. ун-та, 1978. 160 с.
9. Побегайло Э.Ф. Борьба с тяжкими насильственными преступлениями и роль органов внутренних дел в её осуществлении : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. М., 1988. 40 с.
10. Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. Москва : НОРМА, 1998. 768 с.
11. Бородин С.В. Преступления против жизни. Москва : Юрист, 1999. 356 с.
12. Кримінальне право України. Судові прецеденти (1864–2007 р.р.) / за ред. В.Т. Малярєнка. Київ : Освіта України, 2008. 1104 с.
13. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР»: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12 січня 1983 р. *Відомості Верховної Ради*. 1983. № 4. Ст. 50.
14. «Про зміну ст. 15 Кримінального кодексу України»: Закон України від 26 грудня 1993 р. *Відомості Верховної ради України*. 1993. № 11. Ст. 84.
15. Нікіфорова Т.І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України. Харків : Харків юридичний, 2009. 208 с.
16. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.
17. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального Кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. *Відомості Верховної ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.

А н о т а ц і я

Капустін О. Б. Афект у кримінальному праві України: історія питання та сучасний стан проблеми. – Стаття.

У статті аналізується процес становлення та розвитку вітчизняних кримінально-правових приписів щодо врахування особливого емоційного стану особи, яка вчиняє злочин. Зазначається, що ще у законодавчих актах, які передували національним КК, здійснювалися спроби диференціювати такі стани залежно від інтенсивності емоції і зовнішніх подразників, які її викликали. Але при цьому вони ще не наділялися самостійним кримінально-правовим статусом. Сильне роздратування, викликане кривдою, образами або іншими вчинками з боку потерпілого, розглядалося і як обставина, що пом'якшує вину та суворість покарання, і як конститутивна ознака діянь, передбачених Особливою частиною. В останньому випадку безпосередньо у диспозиціях відповідних статей виокремлювалося і роздратування, викликане насильницькими діями або тяжкою образою з боку потерпілого, яке ще не мало значення для кваліфікації, але повинно було враховуватися під час призначення покарання у межах передбачених тут санкцій. Встановлено, що згодом різні емоційні стани почали охоплюватися таким узагальнюючим поняттям, як сильне душевне хвилювання, яке поступово набуло подвійної кримінально-правової природи – пом'якшуючої обставини, що враховувалася під час призначення покарання та конститутивної ознаки, що мала визначальне значення для кваліфікації. Вивчається еволюція доктринальних

підходів до визначення цього поняття. Підкреслюється, що сильне душевне хвилювання, що виникло раптово, внаслідок протизаконного насильства, тяжкої образи чи систематичного знущання з боку потерпілого, у вітчизняній теорії кримінального права ототожнювали з фізіологічним афектом, розглядали його як конститутивну ознаку злочинів, передбачених ст. 116, ст. 123 діючого КК України та пропонували закріпити це поняття безпосередньо у тексті кримінального закону. Проте національний законодавець, реформуючи відповідні кримінально-правові норми і орієнтуючись винятково на міжнародно-праві акти, зайняв іншу позицію, повернувшись до уніфікації поняття сильного душевного хвилювання у межах Загальної та Особливої частин КК. Робиться висновок щодо неприпустимості ігнорування власного історичного досвіду у ході реформування вітчизняного кримінального законодавства.

Ключові слова: афект, сильне душевне хвилювання, емоційний стан, насильство, образа, психотравмуюча ситуація, протиправні дії, аморальні дії.

S u m m a r y

***Kapustin A. B. Affect in the criminal law of Ukraine: history of the issue and current state of the problem.* – Article.**

The article analyzes the process of formation and development of domestic criminal legal orders to take into account the special emotional state of the perpetrator. It is noted that even in the legislative acts that preceded the national Criminal Code, attempts were made to differentiate such states depending on the intensity of the emotion and the external stimuli that caused it. But at the same time, they were not yet given independent criminal status. Strong annoyance caused by grievance, insults or other acts on the part of the victim was considered both as a circumstance that mitigates guilt and severity of punishment, and as a constitutive feature of the actions envisaged by the Special Part. In the latter case, the dispositions of the relevant articles also highlighted irritation caused by violent acts or grievous abuse on the part of the victim, which was not yet relevant to qualification, but had to be taken into account in imposing punishment within the limits of the sanctions provided here. It was found that later various emotional states began to be encompassed by such a generalizable notion as intense emotional upheaval, which gradually acquired a double criminal nature - a mitigating circumstance taken into account in the imposition of punishment and constitutional character, which was decisive for qualification. The evolution of doctrinal approaches to defining this concept is studied. It is emphasized that the intense emotional disturbance that arose suddenly as a result of unlawful violence, grave abuse or systematic abuse by the victim in the domestic theory of criminal law was identified with the physiological affect, regarded as a constitutive feature of the crimes alleged. 116, Art. 123 of the Criminal Code of Ukraine, and offered to consolidate this concept directly in the text of the criminal law. However, the national legislator, in reforming the relevant criminal law norms and focusing solely on international legal acts, has taken a different position, returning to the unification of the concept of intense emotional excitement within the General and Special sections of the Criminal Code. It is concluded that it is inadmissible to ignore one's own historical experience in the course of reforming domestic criminal law.

Key words: affect, intense emotional excitement, emotional state, violence, abuse, psycho-traumatic situation, unlawful actions, immoral actions.

UDC 343.1

DOI <https://doi.org/10.32837/npnuola.v25i0.622>

Yu. V. Kiflyuk

PREVENTING BANDITRY BY LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES

According to WHO (World Health Organization) and UNAIDS international organizations, only injecting drug addicts in the country are about 425,000, and according to various independent experts, between 1 and 1.5 million people use drugs in Ukraine, and their number increases annually by 8–10%.

According to official data of the Ministry of Health, only heavy drugs use 550 thousands of people. In Ukraine, drug addiction is spreading at an unprecedented rate – the number of drug addicts increases by 10% annually. And despite the fact that 12,000 people die every year from drugs, the number of drug addicts in Ukraine is increasing. According to independent experts, drug addiction and related diseases, such as HIV/AIDS, viral hepatitis, specific cancer, tuberculosis, kill up to 120,000 people per year in Ukraine [1, p. 284].

The social reality in our State today gives rise to an increase in crime. Conditions conducive to criminal aggression – uncontrolled trafficking in arms and drugs; Promotion of the cult of violence, pornography, prostitution.

The problem of uncontrolled trafficking in arms and drugs; Propaganda of the cult of violence, pornography, prostitution – a rather obvious condition of criminal aggression in Ukraine. All this is the reason for the development of crime and attitudes to violence in Ukrainian society, and does not contribute to the normal quality of life of people. In Ukraine, the number of murders, robberies, apartment thefts and car thefts committed by bandits has increased sharply – one and a half or two times – over the past two years. The emergence of this wave of crime is triggered by the poverty of the population, the war in the east, and the long-term reform of law enforcement agencies.

The analysis of crime prevention carried out by the Office of the Prosecutor-General of Ukraine shows a number of negative trends, in particular the increase in the number of serious and particularly serious crimes of certain categories, while at the same time reducing the level of their disclosure.

This is stated in a letter dated 28 January 2016 from the Prosecutor General's Office of Ukraine addressed to the National Police of Ukraine. The letter notes that almost 2,000 robberies, more than 15,000 robberies and 200,000 thefts (of which 17,000 were houses of Ukrainian residents) committed within one year remained unsolved.

Similar trends characterize the state of counteraction and disclosure of looting, robbery and vehicle theft. In 6 regions, the power of unsolved robbery attacks increased significantly: in Ternopil – 8, Kharkov, Khmelnytskaya, Kherson and Cherkasy regions – 3 times.

The increase in crime is of particular concern to experts due to the fact that in the statistics of 2015, unlike the data for 2013, not taken into account occupied territories – Crimea and a large part of Donetsk and Lugansk regions.

The modern crime situation in the country is similar to the nineties years of the twentieth century: the law has lost force, and people are not responsible for what they did. In the Strategy of national security of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine of 26.05.2015 № 287/2015 it is stated rise in crime in Ukraine which is compound national security of relevant threats [2].

The high increase in the number of crimes in our opinion can also be explained by the fact that the police now register all offences. This is the principled position of the Ministry – not to ignore anything. Prior to the introduction of the Code of Criminal Procedure, law enforcement agencies could hide certain statements, and since 2012 have been obliged to register all, even minor, crimes. This certainly affects statistics, but is a positive. Too much load investigators, affects both disclosure and the increase in the number of offences. Sometimes one of the employees of the Ministry of Internal Affairs accounts for up to a hundred cases. And all because the law forces even minor offences to investigate under the same close procedure, and full-fledged crimes.

In the political and legal sphere, corruption is the most criminogenic factor. A significant fact of the lateness (concealment) of this type of crime is the recorded number of cases of improper benefit – an average of 2,500 cases per year and the giving of improper benefit – an average of 412 registered applications per year. At the same time, according to various sociological surveys, up to 60% of citizens of Ukraine regularly face manifestations of corruption. At the World Corruption Perception Index (SRI) for 2016 Ukraine received 29 points out of 100 possible. This is 2 points more than in 2015, but not enough for a country whose authorities have identified the fight against corruption as a top priority. The improvement of our position in the world rating was facilitated by the advance of anti-corruption reform, but the absence of an effective judicial system and the de facto impunity of corruption does not allow Ukraine to make a powerful leap forward and overcome the 30-ball barrier called “shame for the nation”.

In our opinion, theft, robbery and other things have increased in the country: for the poor quality of law enforcement work. From law enforcement went experienced footage, lost many methods of detective work. According to modern law enforcement reform, it contains numerous shortcomings related to the lack of provisions on how to protect the police from political influence, accountability and cooperation, as well as no mandatory procedures for the reverse influence of the public on the functioning of certain aspects of the Ministry of Internal Affairs. However, national criminal law is evolving as crime changes [3, p. 271].

That is why it can be concluded that the prevention of banditry is not limited to law enforcement; it is deeper in content and interrelated, leading to a variety of ways, methods and measures to prevent organized banditry.

Thus, according to N.E. Menyala, two main approaches – traditional and non-traditional – can be distinguished in the field of combating organized crime. The first (traditional) relates primarily to the proper functioning of the criminal justice system, covering the development of:

1) independent criminal legislation, especially on laundering dirty money and confiscation of criminal proceeds;

2) procedural legislation, especially with regard to cooperation in the field of legal assistance (e.g. Eurojust cooperation);

3) the means and resources to properly investigate this category of cases (specialized central agencies for combating dangerous organized groups) [4, p. 145].

The second (non-traditional) covers safety activities and includes various approaches at the community level (provision of information to citizens on various losses and risks, which entails banditry, introduction of hotlines, participation in the work of various public organizations), as well as regulatory policy [5, p. 177].

In this regard, it is worth noting that most European States still take a traditional approach in combating banditry through the criminal justice system.

The importance of countering banditry in the developed countries of the world makes it necessary to introduce their positive experience in Ukraine.

It should be noted that according to the definition of the EU Council of May 28, 2001, protection is an activity that covers all activities that contribute to the reduction of crime, as well as to the reduction of the sense of danger of citizens, both quantifiably and qualitatively, directly through abstinence from criminal acts or because of policies and interventions aimed at reducing opportunities for the commission of crime, as well as because of the impact on the causes of crime. Highlighting the areas of prevention of organized crime A.Y. Shostko notes that the main areas are social prevention, rehabilitation approach, situational prevention, strategies of law enforcement agencies aimed at timely detection and punishment of criminals [5, p. 199].

The current state of investigation of crimes and fair punishment of criminals, as well as the fight against offences in general, aimed at the performance of a general preventive function. At the same time, the preliminary investigation bodies are also obliged to carry out individual preventive work in the performance of their functions.

The forms of preventive action vary according to the stages of investigation of crimes. During the opening of criminal proceedings, the investigator performs preventive work in the absence of procedural means: through interviews, oral warnings.

The main work on prevention is carried out at the following stage of investigation when enough data on circumstances of crime and its subject are collected, the mechanism of crime is investigated and it is established its reasons and conditions.

It should be noted that preventive activities are impossible without criminological studies, which study the state and trends of crime, the causes and

conditions affecting its territorial characteristics, specify the tasks and objects of prevention, the main directions and means of action, the list of subjects. This manifests the principle of scientific validity.

The CCP of Ukraine does not provide in its content for the obligation of the prosecution to establish the reasons and conditions that contributed to the commission of the crime [6]. In the absence of the latter, it is impossible to study the state and trends of crime, the causes and conditions affecting its territorial characteristics, and therefore to effectively carry out preventive activities of crime – which in the end can lead to an increase in the level of crime. That is why the National Police Act of Ukraine sets out in detail the preventive powers of police officers.

Thus, the main tasks of investigation include the prevention and suppression of offences. According to departmental and by-laws they:

1) carry out preventive and preventive activities aimed at preventing the commission of offences;

2) identify causes and conditions conducive to the commission of criminal and administrative offences, take measures within the limits of its competence to eliminate them;

3) take measures to detect criminal and administrative offences; Terminates criminal and administrative offences;

4) take measures aimed at eliminating threats to the life and health of natural persons and public security resulting from the commission of a criminal, administrative offence;

5) respond in a timely manner to statements and reports of criminal, administrative offences or events;

6) Carry out pre-trial investigation of criminal offences within the limits of certain jurisdiction, etc. [7].

The prevention of banditry by operational units plays an important role. The effectiveness of the prevention of ordinary crime by operational units depends on the availability of reliable sources of operational information on crimes, are being prepared. It should be noted that there is currently no clear definition of sources of intelligence in science.

From the position of the operative worker, all sources of information can be divided into three groups:

People (citizens, officials, silent staff and freelance workers: illegal officers, agents, informants, etc.);

– Technical media (video recordings, photographs, phonograms, etc.);

– Documentary sources (mass media, Internet and other computer networks, official documents of legal entities, transactions, personal correspondence, etc.). Of course, the main source of operational and search information remains people, first of all, silent staff and freelance workers. The legislator grants sufficiently broad powers to operational units, establishing their right to establish confidential cooperation with persons on the basis of voluntary principles.

The activities of the operational units in the selection, acquisition and use of sources of intelligence are of crucial practical importance in preventing banditry, since it is through the use of tacit officers that information about

this crime can be obtained in advance and preventive measures are being prepared and taken. However, in order to select the source of promptly relevant information in a timely and correct manner, the operative worker must possess the operational situation information, analyze it and evaluate it. At the same time, a considerable part of the operational information arriving from sources cannot be used immediately and similar remains until its use in operational search affairs, materials of preliminary expeditious check, expeditious accounts and to that. And given the level of informatization and automation of all spheres of public life without exception, it is almost impossible to do all the above without the use of modern information technologies. This also applies to the use of technical media, as well as documentary sources, the use of which by criminal investigation units (especially the media and the Internet) is currently only at the stage of development. Properly organized information and analytical support for the prevention of banditry increases the effectiveness of preventive activities of operational units [8, p. 103-106].

References

1. Криминология: учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Джужа О.М., Г. М. Миньковского. Москва : Юрид. лит., 1988. 384 с.
2. Про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України від № 287 / 2015 від 26.05.2015 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. №227.
3. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Криминологія : навчальний посібник / Ю.Ф.Іванов, МОН.-2-е вид., перероблено та доповнено. Київ : Паливода А.В., 2016. 292с.
4. Мінняло Н.Є. Зарубіжний досвід запобігання організованій злочинності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660. С. 144–149.
5. Шостко О.Ю. Європейський досвід запобігання організованій злочинності: теоретичні питання. *Право України*. 2010. № 2. С.198–203.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print1329932-924471646> (дата звернення:25.05.2017).
7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 80-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (Дата звернення 04.05.2017).
8. Михайличенко А. Шляхи удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо попередження загальнокримінальної злочинності з використанням сучасних технологій попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. *Матеріали науково-практичної конференції* (Харків, 17 грудня 2010 р.) С. 103–106.

Summary

Kiflyuk Yu. V. Preventing banditry by law enforcement authorities. – Article.

This article describes the criminal situation prevailing in Ukraine, which poses a serious threat to the establishment and development of a sovereign State, and notes that one of the factors contributing to it is the existence of such a negative social phenomenon as organized crime in all forms of its manifestation and banditry in particular. Despite the steady decline in the number of criminal offences of this type, banditry remains one of the most dangerous types of organized crime requiring the strengthening of preventive law enforcement activities.

The problem of uncontrolled trafficking in arms and drugs; Propaganda of the cult of violence, pornography, prostitution – a rather obvious condition of criminal aggression in Ukraine. All this is the reason for the development of crime and attitudes to violence in Ukrainian society, and does not contribute to the normal quality of life of people. In Ukraine, the number of murders, robberies, apartment thefts and car thefts committed by bandits has increased sharply – one and a half or two times – over the past two years. The emergence of this wave of crime is triggered by the poverty of the population, the war in the east, and the long-term reform of law enforcement agencies.

The analysis of crime prevention carried out by the Office of the Procurator-General of Ukraine shows a number of negative trends, in particular the increase in the number of serious and particularly serious crimes of certain categories, while at the same time reducing the level of their disclosure.

Thus, according to N.E. Menyala, two main approaches – traditional and non-traditional – can be distinguished in the field of combating organized crime. The first (traditional) relates primarily to the proper functioning of the criminal justice system, covering the development of: independent criminal legislation, especially on laundering dirty money and confiscation of criminal proceeds; procedural legislation, especially with regard to cooperation in the field of legal assistance (e.g. Eurojust cooperation); the means and resources to properly investigate this category of cases (specialized central agencies for combating dangerous organized groups).

Key words: prevention, gang, law enforcement, banditry, organized crime.

А н о т а ц і я

Кіфлюк Ю. В. Запобігання бандитизму правоохоронними органами. – Стаття.

Ця стаття описує кримінальну ситуацію, що склалася в Україні, яка становить серйозну загрозу утворенню та розвитку суверенної держави, та зазначає, що одним із факторів, що сприяють цьому, є наявність такого негативного соціального явища, як організована злочинність у всіх формах його прояву та зокрема бандитизму. Незважаючи на постійне зменшення кількості кримінальних злочинів цього типу, бандитизм залишається одним з найнебезпечніших видів організованої злочинності, що потребує посилення превентивної правоохоронної діяльності.

Проблема неконтрольованої торгівлі зброєю та наркотиками; Пропаганда культури насильства, порнографії, проституції – досить очевидний стан кримінальної агресії в Україні. Все це є причиною розвитку злочинності та ставлення до насильства в українському суспільстві і не сприяє нормальній якості життя людей. В Україні за останні два роки різко зросла кількість вбивств, грабежів, квартирних крадіжок та крадіжок автомобілів, скоєних бандитами – у півтора-два рази. Виникнення цієї хвилі злочинів спричинене бідністю населення, війною на сході та довгостроковою реформою правоохоронних органів.

Проведений Управлінням Генерального прокурора України аналіз запобігання злочинності показує низку негативних тенденцій, зокрема збільшення кількості тяжких і особливо тяжких злочинів певних категорій, одночасно знижуючи рівень їх розкриття.

Таким чином, на думку Н.Є. Міняйла, можна виділити два основні підходи – традиційний та нетрадиційний – у сфері боротьби з організованою злочинністю. Перший (традиційний) стосується насамперед належного функціонування системи кримінального правосуддя, що охоплює розробку: незалежного кримінального законодавства, особливо щодо відмивання брудних грошей та конфіскації злочинних доходів; процесуальне законодавство, особливо стосовно співробітництва у сфері правової допомоги (наприклад, співпраця Євроюсту); засоби та ресурси для належного розслідування цієї категорії справ (спеціалізовані центральні органи боротьби з небезпечними організованими групами).

Ключові слова: запобігання, банди, правоохоронна діяльність, бандитизм, організована злочинність.

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v25i0.623>

Д. В. Крилов

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна та політична ситуація в Україні зумовила здійснення трансформаційних процесів фактично в усіх сферах суспільного життя. Особливо вони торкнулися діяльності окремих органів державної влади, зокрема й податкових. Усе це вимагає пошуку шляхів покращення роботи Державної податкової служби України (далі – ДПС України), зокрема, щодо якісного вдосконалення здійснення цим відомством публічно-сервісної діяльності. Найбільша увага, на нашу думку, має бути приділена законодавцем адміністративному законодавству, нормами якого визначаються ключові засади здійснення відповідної діяльності вказаним центральним органом виконавчої влади. Ми переконані, що комплексне вдосконалення адміністративно-правового регулювання публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України буде становити міцну основу для подальшої побудови нової моделі функціонування державних інституцій.

Стан дослідження. Проблемі здійснення публічно-сервісної діяльності різними органами державної влади, у тому числі й податковими, приділяли увагу різні науковці. Цьому питанню присвячені праці Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна, А.Б. Лиса, А.О. Топчої, В.В. Юзефовича, Н.Л. Астапової, Н.І. Ільчанинової, О.К. Туркової, Д.С. Тихонової, Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, В.Ф. Ситника, В.І. Козак та багатьох інших учених. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, у юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені вдосконаленню адміністративного законодавства у сфері публічно-сервісної діяльності податкових органів.

Мета статті – визначити шляхи вдосконалення адміністративного законодавства у сфері публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження, варто зазначити, що сьогодні забезпечення та організація надання адміністративних послуг органами Державної податкової служби України здійснюється на основі Закону України «Про адміністративні послуги» й у межах

наданих їм повноважень. Як і будь-який орган виконавчої влади, ДПС України є суб'єктом надання адміністративної послуги як результату здійснення її діяльності, спрямованої на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків фізичних або юридичних осіб у разі звернення таких осіб із заявами відповідно до підстав і в порядку, визначеному вказаним вище законом [1]. Варто зазначити, що взагалі прийняття та розроблення Закону України «Про адміністративні послуги» було прогресивним і важливим кроком на шляху побудови сучасної сервісної держави. Необхідно також підкреслити, що однією з найцінніших новацій цього закону є вимога щодо створення центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) [2; 3]. ЦНАП – це єдиний інтегрований офіс, у якому надаються найбільш запитувані громадянами адміністративні послуги, тобто базові (популярні) послуги. Це і реєстрація актів цивільного стану (народження, шлюб тощо), і видача паспортів та реєстрація місця проживання особи, і реєстрація нерухомості тощо. Навіть для великих міст інтеграція цих послуг до надання через ЦНАП є великим викликом, адже де-юре це послуги, які належать до компетенції органів виконавчої влади, тобто держави. Сьогодні ЦНАП розглядається також як інституція з надання «неадміністративних» послуг, не тільки супутніх, як-от ксерокопіювання тощо, а й послуг різних комунальних підприємств (водоканалів, теплокомуненерго, міськгазів тощо) [2; 3].

Якщо повернутися до розгляду безпосередньо публічно-сервісної діяльності органів Державної податкової служби України, то, на нашу думку, ключовим недоліком в адміністративно-правовому регулюванні відповідного напряму роботи відомства є відсутність належного підзаконного нормативно-правового забезпечення. У цьому випадку йдеться про те, що положення, які містяться в Законі України «Про адміністративні послуги», мають досить узагальнений характер та не можуть враховувати всю специфіку роботи Державної податкової служби України, зокрема, щодо здійснення нею публічно-сервісної діяльності. Тож із метою вирішення більшості наявних проблем в адміністративно-правовому регулюванні публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України вважаємо за доцільне розробити окремий підзаконний нормативно-правовий акт, а саме Положення про публічно-сервісну діяльність Державної податкової служби України та її структурних підрозділів. Саме цей документ, на нашу думку, повинен стати основою для побудови нової моделі функціонування вищевказаного центрального органу виконавчої влади, а також створить сприятливі теоретико-практичні умови для подальшого покращення публічно-сервісної діяльності податкових органів у нашій державі.

Так, першочерговим питанням, яке необхідно вирішити у пропонованому положенні, є визначення поняття, мети, завдань, функцій та принципів здійснення публічно-сервісної діяльності. Варто зазначити, що в науковій літературі поняття публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України є малодослідженим, що своєю чергою зумовлює відсутність єдиного погляду на його тлумачення. Тож ми, спираючись на аналіз наявних наукових позицій і норм чинного законодавства України, пропонуємо закріпити на законодавчому рівні таке поняття: публічно-сервісна

діяльність Державної податкової служби України – це публічно-владна діяльність органів ДПС України, яка здійснюється її уповноваженими посадовими особами та спрямована на надання визначених законом послуг особам, які звернулися до цього органу з відповідною заявою. Мета публічно-сервісної діяльності ДПС України полягає в тому, щоб забезпечити реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів податкових правовідносин, що своєю чергою забезпечить дотримання законності та правопорядку в податковій галузі. Відповідно до вказаної вище мети мають бути сформовані завдання публічно-сервісної діяльності, зокрема, необхідно здійснити такі заходи:

- забезпечити доступ платників податків до всієї необхідної інформації, щоб вони змогли реалізувати там свої законні права в податковій галузі;
- покращити якість та ефективність взаємодії населення з податковими органами;
- підвищити рівень довіри населення до органів ДПС України;
- оптимізувати навантаження на інші структурні підрозділи Державної податкової служби України;
- підвищити рівень правової свідомості громадян та працівників податкових органів.

Окремим і вкрай важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України як основи побудови нової моделі функціонування державних інституцій є визначення принципів здійснення цього виду діяльності вищевказаним органом державної влади. Варто зазначити, що в нормах чинного законодавства, зокрема в Законі України «Про адміністративні послуги», вказується, що державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується на таких принципах: 1) верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності для суб'єктів звернень [2]. Вказаний перелік, беззаперечно, має право на існування, однак, на нашу думку, він є дещо обмеженим та не відображає всю специфіку здійснення публічно-сервісної діяльності, зокрема, органами Державної податкової служби України. Тож ми переконані, що перелік відповідних принципів варто розширити такими засадами: 1) принципом постійного підвищення якості та доступності всієї необхідної інформації; 2) принципом дебіюрократизації надання відповідних послуг; 3) принципом протидії корупції; 4) принципом постійного оцінювання діяльності органів ДПС України загалом та кожного окремого службовця; 5) гнучкістю та оперативністю отримання послуг.

Вважаємо, що закріплення вказаних вище положень стосовно публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України створить необхідний базис, тобто основу для побудови кардинально нової моделі функціонування податкових органів, зокрема, стосовно надання відповідних

послуг. Водночас справедливо зауважити, що в Положенні про публічно-сервісну діяльність Державної податкової служби України та її структурних підрозділів також необхідно визначити такі питання: загальні правила надання адміністративних послуг органами Державної податкової служби України; встановлення підстав, строків, процедур, форми результату дозвільних, реєстраційних, інформаційних, засвідчувальних адміністративних послуг, що надаються під час реалізації органами ДПС України покладених на них завдань; визначення внутрішньоорганізаційних процедур діяльності органів ДПС України щодо надання адміністративних послуг [4, с. 13].

Окрема увага в межах запропонованого нами правового акта повинна бути приділена питанню юридичної відповідальності органів ДПС України за дії та/або бездіяльність у контексті надання адміністративних послуг. Юридична відповідальність – це важливий захід захисту інтересів особистості, суспільства й держави. Вона настає в результаті порушення приписів правових норм та виявляється у формі застосування до правопорушника заходів державного примусу. Найважливішою ознакою юридичної відповідальності є те, що вона визначається державою та застосовується її компетентними органами. Для правопорушника юридична відповідальність означає застосування до нього санкцій правових норм, вказаних у них певних заходів відповідальності [5, с. 334; 6]. Тож із метою вдосконалення юридичної відповідальності працівників Державної податкової служби України вважаємо за доцільне виконати такі дії:

- визначити підстави для притягнення працівників до відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання своїх посадових обов'язків у контексті здійснення публічно-сервісної діяльності. Такими підставами можуть бути несвоєчасне надання певних послуг; негативне ставлення до клієнтів (хамство, грубість); умисне введення в оману користувачів адміністративними послугами, що спричинило настання для них негативних наслідків; зловживання своїм службовим становищем; навмисне затягування певних процедур тощо;

- детально прописати види юридичної відповідальності, до яких, на нашу думку, варто віднести дисциплінарну, адміністративну та в деяких випадках матеріальну відповідальність;

- детально прописати механізм урахування думки громадськості в разі визначення підстав для притягнення службовців до певного виду відповідальності.

І останній важливий аспект, на який обов'язково необхідно звернути увагу, – це вдосконалення механізму здійснення громадського контролю за публічно-сервісною діяльністю Державної податкової служби України. Такий напрям зумовлюється існуванням сучасної світової тенденції, відповідно до якої представники громадськості дедалі активніше залучаються до відповідних заходів. Громадський контроль – це різновид соціальної діяльності, оскільки вона здійснюється людьми та задля людей. Предмет діяльності з реалізації громадського контролю безпосередньо пов'язаний із функціями (зумовлений ними), які покладені на відповідний структурний елемент будь-якої системи, оскільки за загальним визначенням функції – це об'єктивно необхідні напрями діяльності, що виражають сутність

і призначення відповідної структури [7, с. 9]. В.Л. Федоренко та Я.О. Кагляк дійшли слушного висновку про те, що громадський контроль являє собою інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Тобто, як вважають автори, характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері та полягають у тому, що, по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою), а по-друге, у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення [8, с. 77]. Тож здійснення громадського контролю за публічно-сервісною діяльністю ДПС України, по-перше, є важливим і яскравим проявом реалізації принципів демократизму, гласності та відкритості в діяльності цього центрального органу виконавчої влади; по-друге, підвищує рівень довіри населення до ДПС України; по-третє, підвищує рівень дисципліни працівників податкових органів. А отже, усе вказане свідчить про те, що сьогодні важливим завданням держави є створення дієвого механізму залучення громадськості до здійснення нагляду й контролю в досліджуваній сфері діяльності Державної податкової служби України.

Висновки. Завершуючи представлене наукове дослідження, варто зазначити, що в цілому українською державою було обрано правильний шлях її розбудови як демократичної, соціально орієнтованої та сервісної країни. Водночас у межах представлені проблематики варто зауважити, що сьогодні в публічно-сервісній діяльності Державної податкової служби України залишається чимало проблемних аспектів, які, на наше переконання, можна усунути завдяки запровадженню змін і доповнень, що були запропоновані нами у представленому науковому дослідженні.

Література

1. Надання адміністративних послуг органами ДФС у Житомирській області / Територіальні органи ДФС у Житомирській області : офіційний портал. URL: <http://zt.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/338004.html>.
2. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/conv>.
3. Козак В.І. Модернізація публічного управління в Україні на засадах сервісної моделі. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_2_6.
4. Левчук С.М. Організаційно-правові засади надання адміністративних послуг органами державної фіскальної служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Ун-т державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2017. 19 с.
5. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / под ред. В.Г. Стрекозова. Москва : Интерстиль, 2000. 377 с.
6. Венедиктов В.С., Іншин М.І. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців : науково-практичний посібник. Харків : Видавництво НУВС, 2003. 187 с.
7. Правоведение / под ред. М.Б. Смоленского. 4-е изд., перераб. и доп. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 416 с.
8. Федоренко В.Л., Кагляк Я.О. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 4–5. С. 75–88.

А н о т а ц і я

Крилов Д. В. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства у сфері публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України. – Стаття.

У статті на основі аналізу чинного законодавства України та наукових поглядів учених визначено найбільш пріоритетні шляхи вдосконалення адміністративного законодавства у сфері публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України. Доведено, що ключовим напрямом роботи законодавця має стати розроблення та прийняття окремого Положення про публічно-сервісну діяльність Державної податкової служби України та її структурних підрозділів. Запропоновано авторське бачення щодо структури такого підзаконного акта. Наголошено на тому, що важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України як основи побудови нової моделі функціонування державних інституцій є визначення принципів здійснення цього виду діяльності вищевказаним органом державної влади. Визначено, що з метою вдосконалення юридичної відповідальності працівників Державної податкової служби України необхідно здійснити такі заходи: визначити підстави для притягнення працівників до відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання своїх посадових обов'язків у контексті здійснення публічно-сервісної діяльності (такими підставами можуть бути несвоєчасне надання певних послуг, негативне ставлення до клієнтів, умисне введення в оману користувачів адміністративних послуг, що спричинило настання для них негативних наслідків, зловживання своїм службовим становищем, навмисне затягування певних процедур тощо); детально прописати види юридичної відповідальності, до яких варто віднести дисциплінарну, адміністративну та в деяких випадках матеріальну відповідальність; детально прописати механізм урахування думки громадськості в разі визначення підстав для притягнення службовців до певного виду відповідальності. Зроблено висновок, що здійснення громадського контролю за публічно-сервісною діяльністю Державної податкової служби України, по-перше, є важливим і яскравим проявом реалізації принципів демократизму, гласності та відкритості в діяльності цього центрального органу виконавчої влади; по-друге, підвищує рівень довіри населення до Державної податкової служби України; по-третє, підвищує рівень дисципліни працівників податкових органів.

Ключові слова: законодавство, адміністративне законодавство, публічно-сервісна діяльність, Державна податкова служба України.

S u m m a r y

Krylov D. V. Ways to improve administrative legislation in the field of public service activity of the State Tax Service of Ukraine. – Article.

The article, based on the analysis of the current legislation of Ukraine and scientific views of scientists, identifies the most priority ways of improving the administrative legislation in the field of public service activity of the State Tax Service of Ukraine. It is proved that the key area of work of the legislator should be the development and adoption of a separate Regulation on public service activity of the State Tax Service of Ukraine and its structural subdivisions. The author's vision on the structure of such by-law is proposed. It is emphasized that an important direction of improving the administrative and legal regulation of public service activity of the State Tax Service of Ukraine as a basis for building a new model of functioning of state institutions is to define the principles of implementation of this type of activity by a designated body of state power. It is determined that in order to improve the legal responsibility of employees of the State Tax Service of Ukraine, it is necessary to: determine the grounds for holding employees accountable for non-performance and/or improper performance of their official duties in the context of performing public service activities, such grounds may be: services; negative attitude towards customers; deliberate misrepresentation of users by administrative services, which has led to the onset of recent adverse effects; abuse of office; deliberate delaying of certain procedures, etc.; detail the types of legal liability (which should include disciplinary, administrative and, in some cases, financial liability); it is necessary to prescribe in detail the mechanism for taking into account the public opinion when determining the grounds for bringing employees to a certain type of responsibility. It is concluded that the exercise of public control over the public service activity of the State Tax Service of Ukraine, first, it is an important and striking manifestation of the implementation of the principles of democracy, transparency and openness in the activities of this central executive body; secondly, it increases the level of public confidence in the State Tax Service of Ukraine; third, it increases the discipline of tax authorities.

Key words: legislation, administrative legislation, public service activity, State Tax Service of Ukraine.

УДК 341.1
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v25i0.624>

О. А. Мандзюк

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНАЛІТИЧНИХ СПІЛЬНОТ

Загальна постановка проблеми. Глобалізація як невіддільна частина існування й розвитку сучасного світу значною мірою актуалізувала потребу в дослідженні досвіду передових держав з подальшою його адаптацією до умов України. Особливої важливості це набуває у сфері аналітичної діяльності, адже від цього в кінцевому рахунку залежить ефективність державного управління, нормотворчості й правозастосування, врешті-решт – національна безпека, а відтак і подальше існування нашої держави як суверенного, конкурентоспроможного суб'єкта міжнародних відносин.

Аналіз публікацій. Діяльність так званих «фабрик думок» (англ. *think tanks*) вже тривалий час плідно досліджується зарубіжними фахівцями в галузі права, управління, політології, соціології, зокрема, такими вченими, як Д. Абелсон, У. Гелнер, У. Данн, Е. Джонсон, П. Диксон, Д. Ейбелсон, Ф. Каплан, Дж. Макган, Р. Ранквіт, Е. Річ, Дж. Сміт, Д. Стоун, Р. Страйк, З. Уоллек, П. Хайєс, Д. Харт та іншими. Завдяки цьому доволі деталізовано висвітлено їх сутність і типологізацію, роль у зовнішньо- і внутрішньополітичних процесах, вплив на формування громадської думки; проведено порівняльний аналіз їхньої діяльності у ряді країн. Окрема низка робіт присвячена вивченню досвіду взаємодії держави із недержавними аналітичними установами, зокрема, щодо можливостей відтворення феномену Силіконової долини у США, ролі університетів у формуванні регіональної політики, шляхів ефективного впровадження інновацій у всі суспільно значущі сфери діяльності, транснаціоналізації аналітики тощо [1–4].

У вітчизняній науці діяльність аналітичних центрів, як українських, так і зарубіжних, здебільшого досліджується фахівцями в галузі державного управління, соціологами, політологами. Особливо слід відзначити роль Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова, який на початку 2000-х років проводив дослідження щодо стану і перспектив діяльності неурядових аналітичних центрів в Україні, відображаючи результати у відповідних аналітичних доповідях [5; 6].

У 2016 році побачило світ видання «Мозкові центри країн світу» за авторством М.І. Сенченка, О.М. Сенченка, В.Г. Гастинщикова [7]. У науковій праці досліджено специфіку діяльності аналітичних центрів,

репрезентовано найбільш впливові транснаціональні мозкові центри (Рада міжнародних відносин, Комітет 300, Римський клуб, Тристороння комісія, Більдеберзький клуб); детально охарактеризовано еволюцію діяльності «фабрик думки» і «мозкових трестів» США, Великої Британії, країн Європи, КНР, Японії, Ізраїлю, Туреччини та інших держав; представлено концепцію «фабрики думки» для органів влади України. Віддаючи належне широті охоплення матеріалу, тим не менш слід визнати, що здебільшого він має описовий характер і скоріше може слугувати базисом для подальшої систематизації.

Окрему низку публікацій складають аналітичні доповіді й аналітичні записки, підготовлені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень. Зокрема, протягом останніх двох років ними репрезентовані матеріали за вельми актуальною тематикою, серед якої особливо слід відзначити: «Проблеми впровадження сучасних стандартів інформаційної безпеки в умовах становлення національної системи кібербезпеки України» [8], «Досвід Німеччини у функціонуванні платформ державно-приватного партнерства в сфері кібербезпеки» [9], «Нормативно-правові та організаційні засади державно-приватного партнерства США у сфері кібербезпеки» [10], «Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: кейс Німеччини» [11], «Європейське приватно-державне співробітництво у сфері кібербезпеки: підходи до формування та нормативно-правові засади» [12] та інше. Особливістю подібного роду досліджень є те, що вони вирізняються акцентуванням на прикладному характері проблеми, являють собою невіддільну частину інформаційно-аналітичного забезпечення й аналітико-прогнозного супроводження діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України. Разом із тим ці матеріали слугують своєрідним вектором і для вчених, які досліджують певну проблематику на теоретичних засадах. Загалом же слід зазначити, що здебільшого увага профільних фахівців зазначеної установи, як це свідчить наведена вище тематика досліджень за даним напрямом, зосереджена на питаннях кібербезпеки. Це дійсно важливо в умовах гібридної війни, проте не вичерпує усього діапазону інформаційно-правових відносин, а тим більше управління механізмами аналітичної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Не зважаючи на великий інтерес дослідників до різних аспектів функціонування аналітичних спільнот, взаємних відносин між ними та органами державної влади, питання щодо актуального для України міжнародного досвіду правового регулювання даного виду діяльності залишається слабо вивченим. Це зумовлює постановку **мети** статті: дослідити й узагальнити міжнародний досвід правового регулювання діяльності аналітичних спільнот. Досягнення поставленої мети уможливується розв'язанням таких завдань: 1) охарактеризувати сутність юридичної компаративістики в сфері інформаційних відносин в аспекті правового регулювання діяльності аналітичних спільнот; 2) проаналізувати специфіку західної та східної моделей досліджуваного виду діяльності; 3) встановити прийнятні для адаптації до умов України кластери правового регулювання діяльності аналітичних спільнот.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співіснування й взаємодія держав в умовах глобалізації світової спільноти, поява й функціонування інформаційного простору, не обмеженого кордонами однієї країни, поширення транснаціональних контактів значною мірою інтенсифікували нагальну необхідність у теоретичних і прикладних дослідженнях у галузі порівняльного правознавства. Якщо у попередні часи подібна діяльність задовольняла здебільшого науковий інтерес, то тепер чим далі, тим більше починають домінувати практичні потреби. З одного боку, необхідність в активізації розвитку юридичної компаративістики ґрунтується на тому, що не завжди є сенс вигадувати щось своє, якщо в інших державах віднайшли ефективні засоби розв'язання тої чи іншої проблеми, особливо, якщо така проблема є ідентичною. З іншого боку, зростає роль міждержавних інституцій, на які покладається місія вирішення надскладних завдань, пошуку виходів з кризових ситуацій, а відтак і відбору найбільш прийнятних для усіх учасників висновків, що неможливо без систематизації та узагальнення знань про множинність моделей, в тому числі щодо практики правового регулювання у різних державах. Таким чином, все частіше виникає необхідність виходу за межі конкретних національних правових систем й опертя на передовий досвід інших країн.

Визначаючи предметне поле юридичної компаративістики, О.Д. Тихомиров зауважує, що воно «не обмежується лише правовими системами або правовими культурами, правовими традиціями, які за своєю суттю є певними способами відображення правової реальності, а прагне охопити останню у всьому її обсязі, хоча і у певному ракурсі...» [13, с. 113]. Безумовно, не йдеться про механічне перенесення чужорідних елементів до певного національного інституціонального середовища.

Вбачається, що у найбільш узагальненому вигляді процедуру подібного роду досліджень можна представити через такі етапи:

– збір інформації як у вигляді теоретичних досліджень зарубіжних вчених за відповідною тематикою, так і у вигляді фактажу (юридичних документів, статистичних відомостей, даних офіційних доповідей і релізів, подійного ряду тощо);

– селекція й систематизація відібраного матеріалу;

– оцінка ступеню його прийнятності для України;

– генерування ідей;

– підготовка рекомендацій щодо адаптації міжнародного досвіду до вітчизняних умов та шляхів імплементації певних норм до українського законодавства.

Кореспондуючи зазначене до специфіки юридичної компаративістики в аспекті правового регулювання діяльності аналітичних спільнот, можна виокремити самостійний напрям, пов'язаний із порівняльним аналізом нормотворчої діяльності державних органів різних країн у зазначеному аспекті на підставі дослідження легальних і доктринальних джерел із подальшим застосуванням методів оцінювання й синтезу нового знання. Найбільшою складністю при цьому може виступати саме визначення того «раціонального зерна», яке, символічно кажучи, може прорости на українській ниві.

Окремим сегментом наукового знання виступає виділення кола питань, які в ракурсі правового регулювання діяльності аналітичних спільнот є найбільш нагальними для України. Відбір і систематизація подібних питань само по собі може розглядатися як окрема наукова проблема. На шляху її розв'язання пропонуємо включити до цього переліку такі:

- які саме аспекти діяльності аналітичних спільнот підлягають правовому регулюванню, а що може залишитися поза унормуванням;
- який юридичний статус можуть мати аналітичні спільноти;
- якими нормативно-правовими актами має регулюватися їхня діяльність;
- яким є оптимальне співвідношення державних і недержавних аналітичних інституцій, чи потребує це свого юридичного унормування;
- яка модель утворення й управління аналітичними спільнотами є найбільш прийнятною для України;
- які аналітичні послуги можуть надавати спільноти такого роду і чим це регулюється з позицій права;
- яким є правовий механізм визначення видатків на державне фінансування діяльності аналітичних спільнот;
- на яких правових засадах здійснюється підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації аналітиків;
- яку юридичну відповідальність несуть аналітичні спільноти за навмисне перекручення й підробку даних, маніпулювання громадською думкою, якщо це в подальшому призводить до негативних наслідків, тощо.

Безумовно, наведений перелік не є вичерпним, проте натепер навіть ті питання, що в ньому містяться, або взагалі не врегульовані на рівні нормативно-правових актів, або розпорочені по десятках документів, які нерідко вступають у протиріччя між собою. У зв'язку з подоланням подібної ситуації науково обґрунтованими змінами потрібно звернутися як до стислої історії питання, так і до сучасного міжнародного досвіду.

Оскільки в межах однієї статті неможливо репрезентувати практику діяльності у даному напрямі десятків держав, є сенс за допомогою методу типологізації розглянути моделі, що умовно можна позначити як західну й азійську.

Ідея залучення інтелектуалів до управління державою простежується з античних часів. Так, давньогрецький філософ Платон у праці «Держава», написаній ще у 360 році до нашої ери, надавав даній частині суспільства провідну роль в управлінні ідеальною державою [14]. На практиці протягом століть здебільшого це реалізовувалося через залучення найбільш освічених осіб до категорії чиновників, формування на таких засадах так званого «бюрократичного апарату» зі значною кількістю радників, консультантів, експертів тощо.

За спостереженням групи американських дослідників, перші спроби звернення в Європі до незалежних експертів, які не мали відношення до влади, датуються XVI–XVII ст., коли необхідно було обґрунтувати розподіл доходів між королями та католицькою церквою [15]. Це дає підстави стверджувати, що на той час найбільш витребуваним стало те, що сьогодні називається економічною аналітикою й економічним консалтингом, а отже, саме цей напрям почав розвиватися одним з перших.

Загострення політичних відносин між європейськими країнами у ХІХ ст. призвело до необхідності створення прототипів сучасних аналітичних центрів, які розробляли засади міжнародних відносин, питання військової політики й оборони. Наприклад, у 1831 р. у Лондоні був заснований Королівський інститут досліджень у галузі оборони й безпеки (Royal United Services Institute for Defence and Security Studies), який згодом трансформувався в Королівський об'єднаний інститут оборонних досліджень [16]. Принагідно слід зазначити, що саме завдяки військовим у часи Другої світової війни з'явилася й поширилася номінація «мозковий центр», якою на першому етапі йменували кімнати, в яких обговорювалися стратегії ведення військових дій [17].

Цей історичний екскурс зроблений у зв'язку з тим, що більшість українських вчених під час опису діяльності закордонних аналітичних центрів виносить за дужки їхню передтечу і починає саме з новітньої американської історії, в тому числі пов'язаної із так званим феноменом Силіконової долини.

Натепер у міжнародній практиці на позначення аналітичних центрів використовуються такі назви, як Think tank, Think trust («мозкові центри», «мозкові трести», «фабрики думок») і констатується їх розмаїття, яке за методом узагальнення можна представити такими групами:

- інститути (бюро) досліджень;
- аналітичні служби в організаціях;
- аналітичні фундації та спеціалізовані фонди;
- аналітичні центри;
- таргетинг-центри (від англ. “target” – ціль, тобто центри з наукового обґрунтування постановки цілей та вироблення шляхів їхнього досягнення);
- ради, комітети, організації зі спеціалізованих досліджень;
- асоціації, експертні групи аналітиків тощо.

Є усі підстави стверджувати, що схожою для всіх країн рисою стало те, що аналітичні спільноти заповнюють собою серединне інституціональне середовище, яке утворюється між замовниками в особі органів державної влади, бізнес-структур тощо і класичними науковими / науково-дослідними установами й університетами. Річ у тім, що академічна наука й освіта зорієнтовані на прирощення, відтворення й розповсюдження системи знань, їхню фундаменталізацію, тоді як функції аналітичних спільнот вирізняються яскраво вираженою прагматичністю, тобто здійсненням аналітики з метою інформаційного забезпечення / супроводження управлінської діяльності, консалтингу, експертизи проєктів, адвокації, прогнозування за певними напрямками діяльності як державних установ, так і політичних партій та рухів, бізнес-структур тощо. Як зазначає Р. Хаас, головна місія мозкових центрів полягає в тому, щоб заповнити розрив між світом ідей та світом дій [18, с. 5].

Навіть на рівні вітчизняного правового регулювання простежується те, що Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [19], «Про освіту» [20], «Про вищу освіту» [21] не охоплюють здійснення аналітичної діяльності повною мірою. На часі розробка й ухвалення Закону, який був би присвячений саме цьому напрямку із урахуванням передового міжнародного досвіду.

Одразу оговоримо, що відокремлення аналітичних спільнот від класичних наукових і освітніх установ не означає, що аналітичні центри не можуть створюватися на їхній базі, проте більшість таких установ у світі існують незалежно. Одною з вагомих переваг в останньому випадку є те, що у такий спосіб вони виходять з вертикалі прямого управління, а отже, їхні інформаційні продукти мають більше шансів бути незаангажованими, сміливими у застосуванні інноваційних методик і в самих оцінках, пропонувати альтернативи й попереджати про гіпотетичні наслідки тих чи інших рішень, які приймаються управлінцями.

За множинності моделей діяльності аналітичних центрів варто найбільшу увагу приділити розгляду так званих «західної» й «азійської» моделей. Цілком зрозуміло, що кожна з держав має свою правову реальність, а відтак і по-своєму регулює засади діяльності аналітичних спільнот. Водночас можна виділити домінанти підходів і керівних принципів.

Історично склалося так, що держави Європи і Північної Америки (зокрема, США і Канада) обрали для себе кластерну модель, за якої увесь масив аналітики чітко розподілений за спеціалізацією, наприклад: зовнішня й внутрішня політика, право, безпека і оборона, економіка й фінанси, екологія, медицина, освіта тощо. Це дозволяє не тільки покладатися на думку фахівців найвищої кваліфікації у своїй галузі, а й делегувати регуляторну діяльність профільним органам, раціонально підходити до питань державного фінансування й отримання відповідних видатків від діяльності «мозкових центрів», вноормувувати конкурсний відбір на отримання субсидій та грантів для таких установ, навіть залучати їх до благодійності. Так, наприклад, «Закон про благодійність», ухвалений у 2011 р. у Великій Британії, передбачає, що благочинність може проявлятися не тільки у матеріальній формі, а відтак серед цілей діяльності аналітичних центрів з-поміж інших має бути просвітництво в інтересах суспільства [22].

У той же час інтеграція науки у різних галузях, її інтернаціоналізація, тенденції розвитку міжнародного права зумовили в останні десятиріччя активізацію застосування колаборативної моделі. Здебільшого вона придатна для діяльності транснаціональних і міждержавних аналітичних центрів і ґрунтується на принципах узгодженості інтересів учасників, спільності цілей, гуманістичних установках і політичній нейтральності. Ілюстрацією такої моделі може слугувати діяльність Консорціуму з вивчення верховенства права задля вироблення універсальних рекомендацій з його становлення і зміцнення. Він являє собою спільноту провідних дослідників з усього світу, фахівців у різних галузях, включаючи право, економіку, політологію, соціологію, міжнародні відносини, антропологію [23]. Для України вельми актуальними є висновки Консорціуму щодо критеріїв виміру верховенства права, правових шляхів розвитку безпеки, юридичної кваліфікації діяльності недержавних озброєних суб'єктів тощо.

Зазвичай правове регулювання діяльності аналітичних спільнот, створених за принципом кластерної або колаборативної моделі, здійснюється на підставі статутних документів, які узгоджуються відповідними органами юстиції з попередньою експертизою на предмет відсутності протиріч з чинними нормами права, зафіксованими в законах і профільних підзаконних актах окремої держави чи в міжнародних актах.

Окремої уваги заслуговують правові аналітичні центри (Legal Think tanks). Їх подвійна природа проявляється в тому, що, з одного боку, вони створюються і функціонують на підставі певних правових норм, встановлених у тій чи іншій державі. З іншого боку, вони виступають рушійною силою розвитку й удосконалення законодавства, вироблення рекомендацій щодо оптимізації регулювання при появі нових тенденцій, прогнозування наслідків управлінських дій, програмування стратегій.

Що ж до так званої «азійської моделі» регулювання діяльності аналітичних спільнот, то вона характеризується своєю етнонаціональною специфікою. Наприклад, у Китаї аналітичні інституції напряму підпорядковуються партійним органам і працюють суто в межах тих завдань, які сформульовані цими органами. Тим не менш, абсолютно чітко формулюються поставлені перед аналітиками цілі. Так, Голова КНР Сінь Цзиньпін, виступаючи на пленарному засіданні ЦК КПК, зазначив, що модернізація «системи державного управління і управлінських можливостей зводиться до того, щоб, адаптуючись до сучасних змін, не тільки реформувати ті інститути і механізми, закони та інші нормативно-правові акти, які не відповідають вимогам розвитку практики, а й неодмінно запроваджувати нові інститути і механізми, нові закони і нормативно-правові акти, роблячи усі інститути більш науковими й доскональшими, переводячи управління партійними, державними й суспільними справами в русло інституціоналізації, регламентації і процесуалізації» [24, с. 129–130].

Ще одним характерним прикладом азійської моделі регулювання аналітичної діяльності може слугувати функціонування відповідних служб у складі чеболів (фінансово-промислових груп) у Південній Кореї [25]. У нашій країні добре відома продукція компаній Samsung, LG, Hyundai та деяких інших, які, по суті, являють собою сімейні корпорації, в яких влада передається у спадщину. Чеболі характеризуються своєю широкою профільністю та інноваційно орієнтованим підходом до економіки. Тож, окрім випуску й постійного оновлення модельного ряду побутової техніки, електроніки, вони включають в себе виробників текстилю, будівельні компанії, суднобудування, організацію парків відпочинку, страхування тощо. Суттєвий прорив цих компаній на світовому ринку, конкурентоспроможність вироблених ними товарів стали можливими в тому числі завдяки ефективній бізнес-аналітиці. Цілком зрозуміло, що діяльність таких служб регулюється внутрішньо корпоративними нормативними актами, які охоплюють широкий діапазон аспектів: від підготовки й умов відбору персоналу аналітиків, режиму їхньої діяльності до оцінки ефективності й оплати праці. Головною рушійною силою виступає принцип змагальності й жорсткої конкуренції, що розповсюджується не тільки на окремих працівників, а й з огляду на аналітичну розвідку як елемент промислового шпіонажу, постійне протистояння з американськими, японськими фірмами тощо.

Не зважаючи на вельми специфічні риси азійської моделі правового регулювання діяльності аналітичних спільнот, для України як держави, що націлена на стрімке зростання своєї вагомості у світі, цей досвід є не менш цінним, ніж досвід західних країн. Насамперед щодо шанобливого ставлення до аналітичної еліти; врахування вагомості інтелектуальних ресурсів

для держави і суспільства; розуміння ролі вироблених аналітичними центрами інформаційних продуктів у формуванні національних стратегій; вміння державних службовців кваліфіковано імплантувати результати аналітики в практику управлінської діяльності; підготовки і стимулювання кадрів аналітичних служб; способів рекрутингу провідних аналітиків на державну службу.

Висновки. Стрімкі зміни сучасного світу ведуть до того, що суттєві переваги отримують ті держави, які спроможні адекватно оцінювати та ефективно використовувати наявні в них ресурси, виробляти власний інформаційний продукт, прогнозувати розстановку сил на міжнародному просторі. Усе це неможливо без оперття на діяльність аналітичних спільнот, які своєю чергою потребують правового регулювання такої діяльності. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що, виходячи з аналізу міжнародного досвіду, для України найбільш прийнятною є кластерна модель, характерна для країн Заходу. Тим не менш, це не означає, що слід обмежуватися лише такою моделлю, адже розмаїття підходів має чимало потенцій для суттєвого прориву нашої держави у досліджуваному напрямі.

Література

1. Hwang V.W., Horowitz G. *The Rainforest: The Secret to Building the Next Silicon Valley*. California : Regenwald, 2012. 303 p.
2. Tripp M., Sinozic T., Lawton Smith H. The role of universities in regional development: conceptual models and policy institutions in the UK, Sweden and Austria. *European Planning Studies*, 2015, vol. 9, no. 23, pp. 1722–1740.
3. Medvetz T. *Think tanks in America*. The University of Chicago Press. March 2014. 338 p.
4. Mc Gann. Think Tanks and the transnationalization of foreign policy. URL: <http://usinfo.state.gov/journals/itps/1102/iipe/pj73mcgann.htm>.
5. Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і перспективи. Національна безпека і оборона (аналітична доповідь Центру Разумкова). Київ. № 10 (46), 2003. С. 2–26.
6. Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи. Національна безпека і оборона (аналітична доповідь Центру Разумкова). Київ. № 6 (90), 2007. С. 2–42.
7. Сенченко М.І., Сенченко О.М., Гастинщиков В.Г. *Мозкові центри країн світу*. Київ : ДП «Видавничий дім “Персонал”», 2016. 278 с.
8. Проблеми впровадження сучасних стандартів інформаційної безпеки в умовах становлення національної системи кібербезпеки України: Аналіт. записка НСІД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/problemi-vprovadzheniya-suchasnikh-standartiv-informaciynoi>.
9. Досвід Німеччини у функціонуванні платформ державно-приватного партнерства в сфері кібербезпеки: Аналіт. записка НСІД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/dosvid-nimechchini-u-funkcionuvanni-platform-derzhavno>.
10. Нормативно-правові та організаційні засади державно-приватного партнерства США у сфері кібербезпеки: Аналіт. записка НСІД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/normativno-pravovi-ta-organizaciyni-zasadi-derzhavno>.
11. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: кейс Німеччини: Аналіт. записка НСІД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/derzhavno-privatne-partnerstvo-u-sferi-kiberbezpeki-keys>.
12. Європейське приватно-державне співробітництво у сфері кібербезпеки: підходи до формування та нормативно-правові засади: Аналіт. записка НСІД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/evropeyske-privatno-derzhavno-spivrobitnictvo-u-sferi>.
13. Тихомиров А.Д. *Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы*. Київ : Знание, 2005. 334 с.
14. Платон. *Держава* / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.

15. How Think Tanks Became Engines of Royal Propaganda – Tablet Magazine. Retrieved 7 February 2017.

16. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI). URL: <https://rusi.org/>.

17. E. J. Osmanczyk and A. Mango, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*. London : Routledge, 2004. 3500 p.

18. Richard N. Haass. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective // "The Role of Think Tanks in U.S. Foreign Policy". U.S. Foreign Policy Agenda (An Electronic Journal of the U.S. Department of State), Vol. 7, №3, 2002, p. 5.

19. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11. 2015 р. *Голос України* від 15.01.2016. № 6.

20. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. *Голос України* від 27.09.2017. № 178/179.

21. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. *Голос України* від 06.08.2014. № 148.

22. The Charities Act 2011 of UK. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/contents>.

23. The Rule of Law Research Consortium (RLRC) // <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-scholarship/rule-law-research-consortium>.

24. Си Цзиньпин, *О государственном управлении*. Пекин : Изд-во литературы на иностранных языках. 2014, 140 с.

25. Suh S., Nakarmi L. Chaebol revolution. Are Korean business giants really serious about the restructuring and globalization? *Asian week agenda*. URL: <http://www.cgi.cnn.com/ASIANOW/asiaweek/97/1010/aa1>.

А н о т а ц і я

Мандзюк О. А. Міжнародний досвід правового регулювання діяльності аналітичних спільнот. – Стаття.

Стаття містить узагальнення важливого для України досвіду передових держав світу у зазначеному напрямі. Охарактеризована сутність юридичної компаративістики в сфері інформаційних відносин в аспекті правового регулювання діяльності аналітичних спільнот. Детально розглянуто західну (кластерну й колаборативну) й азійську моделі. Визначено прийнятні для умов України підходи і принципи. Узагальнення досвіду аналітичних центрів, їх типологізація в західних країнах мають багаторічну традицію. Україна порівняно недавно приєдналася до тих країн, в яких активно використовуються результати діяльності аналітиків. У зв'язку з цим зростає роль вивчення міжнародного досвіду та його впровадження у всіх сферах управлінської діяльності. Автор статті слідує традиціям правових порівняльних досліджень та визначає ті аспекти, які мають міжнародний характер. З огляду на історичні дані він вважає, що в західних країнах найбільш поширеною є кластерна модель регулювання діяльності аналітичних центрів. Така модель передбачає врахування спеціалізації аналітики в різних областях. Водночас інтеграція різних наук, необхідність вирішення глобальних проблем призводить до виникнення транснаціональних та міждержавних аналітичних спільнот. Найбільш прийнятною для них є модель спільної роботи, яка базується на принципах міжнародного права, гуманізму та політичного нейтралітету. Азіатська модель, яка також представлена в статті, характеризується суворою спрямованістю, постановкою конкретних цілей та активним використанням усіх інтелектуальних ресурсів. Автор статті визначає ті принципи та підходи кожної моделі, які допоможуть Україні реалізувати свої стратегії на міжнародній арені.

Ключові слова: юридична компаративістика, порівняльно-правове дослідження, міжнародний досвід, етапи узагальнення міжнародного досвіду, правове регулювання, діяльність аналітичних спільнот, аналітичні центри, фабрики думок, мозковий центр, модель правового регулювання, історія аналітики.

S u m m a r y

Mandziuk O. A. International experience of legal regulation of the activities of analytical communities. – Article.

The article contains a variety of uses for Ukraine that view the national world at the indicated pressure. It is characterized by a substantial law firm related to information relations in the legal regulation of analytical communities. Western (cluster and collaborative) and

Asian models are considered in detail. Determined the acceptance for Ukraine of contracts and principles. The generalization of the experience of analytical centers, their typologization in Western countries have many years of tradition. Ukraine relatively recently joined those countries in which the results of analysts' activity are actively used. In this regard, the role of studying international experience and its implementation in all areas of managerial activity is growing. The author of the article follows the traditions of legal comparative studies and identifies those aspects that are international in nature. Based on historical data, he believes that in Western countries the most common is the cluster model for regulating the activities of analytical centers. Such a model involves taking into account the specialization of analytics in various areas. At the same time, the integration of various sciences, the need to solve global problems leads to the emergence of transnational and interstate analytical communities. The most acceptable for them is the collaborative model, which is based on the principles of international law, humanism and political neutrality. The Asian model, which is also presented in the article, is characterized by strict directivity, setting specific goals, and the active use of all intellectual resources. The author of the article identifies those principles and approaches of each model that will help Ukraine implement its strategies in the international arena.

Key words: legal comparative studies, comparative legal research, international experience, stages of generalizing international experience, legal regulation, the activities of analytical communities, analytical centers, thought factories, think tank, legal regulation model, history of analytics.

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v25i0.625>*А. Г. Равлюк*

ЩОДО ПИТАННЯ ОЗНАК ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Постановка проблеми. На сьогоднішній час у вітчизняній юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення ознак та класифікації органів державної влади. У зв'язку з цим існує теоретична та практична необхідність визначити основні ознаки, які характеризують органи державної влади, що дозволяють відмежувати їх від інших суб'єктів, у тому числі державних підприємств, установ та організацій, а також через з'ясування основних критеріїв класифікації органів державної влади визначити їхню специфіку та діалектичний зв'язок єдності і різноманіття під час здійснення ними державної влади в системі державного механізму.

Метою цієї статті є спроба розкрити основні ознаки, які характеризують органи державної влади, та з'ясувати основні критерії їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Органи державної влади мають певні властиві їм ознаки. Органи законодавчої, виконавчої і судової влади визначені нормами Конституції України, законів та інших нормативних актів, тоді як правовий статус органів державної влади, що не належать до зазначених галузей влади, не завжди чітко врегульований законодавством [1, с. 22].

Як зауважує І. Маньковський, органам державної влади властиві всі ознаки органу держави [2, с. 6–8].

Орган держави, як стверджує Р. Гаврилов, характеризується такими ключовими ознаками, як організаційна самостійність, відокремленість, публічна правосуб'єктність [3, с. 67].

В. Романова розглядає орган державної влади як особливе державно-правове явище, яке характеризується наявністю низки специфічних ознак.

Першою такою ознакою, на думку вченого, є те, що органи державної влади створюються і діють тільки на правовій основі. Порядок їх організації і функціонування визначається Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами. Органи держави, що формуються і діють довільно, мають неконституційний характер, а отже, їх існування є незаконним [4, с. 97].

При цьому, як слушно підкреслює О. Талалаєв, «жоден державний орган не може мати прав, які разом з тим не були б правами самої

держави. З іншого боку, держава може існувати і діяти тільки через свої органи» [5, с. 16].

Другою ознакою органу державної влади, на погляд В. Романової, є те, що держава наділяє кожен свій орган спеціальною компетенцією. Компетенція означає, що орган має встановлені в законному порядку правомочності щодо здійснення державно-владних функцій у певній сфері державної діяльності. І третьою такою ознакою органу державної влади, за словами автора, є те, що орган держави наділений правом видання юридичних актів правозастосування, що містять обов'язкові загальні та індивідуальні правові приписи.

При цьому серед інших ознак органів державної влади В. Романова виділяє такі: наявність публічновласних повноважень; існування власної організаційної структури; майнова відокремленість; фінансування діяльності за рахунок коштів державної скарбниці [4, с. 97].

Своєю чергою М. Баглай також виділяє три ознаки, які, на його думку, притаманні органу державної влади:

1) кожен орган державної влади створюється відповідно до встановленого конституцією, законами чи іншими правовими актами порядку, що виключає можливість довільного нагромадження органів державної влади;

2) орган державної влади наділений владними повноваженнями, тобто його рішення мають обов'язковий для всіх характер і за необхідності підкріплюються примусовою силою держави;

3) діяльність органів державної влади здійснюється в формах і методах, встановленими правовими актами [6, с. 333].

Серед висловлених у науковій юридичній літературі точок зору з цього питання заслуговує на увагу також думка Е. Меркулова. Так, з позицій дослідника, «найважливішими характеристиками органу державної влади слід визнати те, що він є відносно відокремленим і самостійним елементом державного апарату, установа якого пов'язана з безпосередньою організаційно-юридичною трансформацією і практичною реалізацією певної функції державної влади (здійсненням визначеного обсягу владних повноважень під час реалізації якої-небудь функції)» [7, с. 9]. Натомість А. Петров вважає, що система органів – це «формування, організація та діяльність (включаючи взаємодію) органів державної влади» [8, с. 134]. На думку Б. Єлісеева, під системою органів державної влади в Російській Федерації слід розуміти «поєднання трьох гілок влади, структурно і організаційно розділених (за виконуваними функціями і займаними рівнями), але водночас пов'язаних інтегруючим інститутом глави держави, правовими нормами, які реалізують функції держави» [9, с. 14].

Як слушно зауважує В. Василенко, у сфері міжнародних відносин дії органів держави юридично розцінюються як дії самої держави. Через дії органів держави проявляється його суверенна воля, виразником якої є кожен орган і їх сукупність. Без системи органів держава не змогла б реалізувати суверенітет, який своєю чергою зумовлює єдність цієї системи, яка уособлювала і представляє державу [10, с. 98].

Погоджуємось з В. Кравченко, що визначальною ознакою органу державної влади є наявність у нього державно-владних повноважень, що

відокремлює його від інших державних установ, які також утворюються державою для здійснення завдань і функцій держави, але на відміну від органів державної влади не наділяються владними повноваженнями, наприклад, державні заклади освіти [11, с. 157].

Л. Наливайко відзначає, що наявність державно-владних повноважень є найбільш важливою ознакою державного органу. Ця ознака притаманна лише органам держави та дозволяє відокремлювати їх, з одного боку, від інших державних організацій, які є елементами механізму держави, а з іншого – від недержавних організацій [12, с. 482].

Розглядаючи відмінність державних органів від інших суб'єктів, Н. Нижник зазначає, що державні органи у своїй сукупності утворюють державний апарат, який є складовою частиною механізму держави, до якого також входять державні установи, державні організації та державні підприємства. Останні, на відміну від державного органу, не мають державно-владних повноважень; не виступають від імені держави; виступають частиною механізму, а не апарату держави; мають певні права і обов'язки щодо створення матеріальних і духовних благ, а не компетенцію щодо реалізації функцій держави [13, с. 28].

В. Хропанюк органи держави класифікує «за порядком їх створення і за характером виконуваних ними завдань» [14, с. 139].

М. Баглай виокремлює три групи державних органів: органи державної влади, державні органи та органи державної влади зі спеціальним статусом. На думку вченого, «органи державної влади складаються з виборних депутатів чи призначуваних державних службовців, наділених певними владними повноваженнями. Але орган влади може бути і в особі однієї людини. Такими є на думку вченого Президент, Генеральний прокурор, Уповноважений з прав людини. При цьому автор акцентує, що ці посадові особи діють в силу конституцій або законів і несуть відповідальність тільки перед тими, хто їх обрав або призначив» [6, с. 332].

У зв'язку з цим М. Баглай класифікує державні органи: «за рівнем своєї діяльності», «за порядком формування», «за ієрархією підпорядкування», «за гілками влади», «за універсальністю своєї компетенції», «за способом прийняття рішення» [15, с. 380–384].

Виділимо основні критерії класифікації органів держави, що використовуються у світовій практиці. По-перше, органи держави класифікуються за територією, на яку поширюються повноваження або територіальний масштаб компетенції. Держави з унітарним устроєм, з точки зору організації публічної влади, можна розділити на: централізовані, відносно децентралізовані і децентралізовані [16, с. 663].

Так, на переконання В. Перевалова, за особливостями діяльності та порядку прийняття рішень органи держави поділяються на колегіальні і одноосібні [17, с. 84].

А. Малько стверджує, що відповідно до порядку здійснення компетенції органи держави класифікуються на колегіальні і єдиноначальні [18, с. 66]. Натомість В. Перевалов конкретизує підстави розподілу державних органів на колегіальні і єдиноначальні і висловлює твердження, що саме з огляду на спосіб прийняття рішень державні органи поділяються на колегіальні

і єдиноначальні. У колегіальних органах (представницькі органи) рішення приймаються за погодженням і голосуванням, у єдиноначальних органах (президент, виконавчі, деякі судові органи) рішення приймає одноосібно одна посадова особа [17, с. 84].

Так, на думку А. Малько, за формою реалізації державної діяльності органи держави класифікуються на представницькі, виконавчо-розпорядчі, судові, прокурорські та інші контрольно-наглядові органи; за правовими формами діяльності – на правотворчі, правозастосовні та правоохоронні. Таким чином, існують різні підстави класифікації державних органів [18, с. 66].

Зі свого боку О. Чепунов виділяє вісім основних критеріїв класифікації органів держави, що використовуються у світовій практиці. До першої групи належать органи держави, що класифікуються за територією, на яку поширюються повноваження або територіальний масштаб компетенції. До другої групи належать органи державної влади, що класифікуються залежно від співвідпорядкованості органів між собою. Серед них розрізняють вищі і нижчестоящі. Особливо це стосується органів виконавчої і судової влади. Вони можуть мати різну підпорядкованість. До третьої групи О. Чепунов відносить державні органи, що класифікуються щодо порядку утворення органів на ті, які утворені вищим органом в рамках його компетенції, та ті, які обираються або населенням, або представницьким органом. До четвертої групи, за твердженням автора, належать ті, що класифікуються за характером і змістом компетенції, яка веде до поділу на органи загальної, галузевої та міжгалузевої (функціональної) компетенції. Приналежність до п'ятої залежать від порядку вирішення питань компетенції, яка є підставою для виділення органів, які можна класифікувати на органи колегіального та одноосібного управління. Шоста група виходить з функціонального призначення (характеру виконуваних завдань): органи держави можуть бути поділені на законодавчі (парламент), виконавчо-розпорядчі (уряд, міністерства), судові (суди) і контрольні (прокуратура тощо), хоча подібна класифікація, як зауважує вчений, проводиться з огляду не стільки на функціональне призначення органів держави, скільки на принцип поділу влади. До сьомої групи належать органи держави, які можна класифікувати за термінами повноважень, тобто на постійні, які створюються без обмеження терміну дії, та тимчасові, які створюються на певний термін. Це пов'язано з вирішенням нагальних завдань, викликаних певними тимчасовими обставинами (наприклад, у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану). І до восьмої групи належать органи за джерелом фінансування. Розрізняють бюджетні органи і ті, які економічно самостійні (за рахунок відрахувань від керованих об'єктів). При цьому, на переконання автора, органи державного управління (в широкому сенсі), які пов'язані з владою, повинні бути тільки бюджетними, хоча і зберігати певну стимулюючу залежність, зумовлену якістю управління [19, с. 152–154].

Досліджуючи ознаки класифікації органів державної влади, М. Татенов також звертає увагу на те, що у державах-федераціях органи держави класифікуються на федеральні (центральні), органи суб'єктів Федерації, а також органи місцевого самоврядування. Разом з тим автор вказує на те, що є й інші підстави класифікації державних органів. Так, за способом

утворення державні органи діляться на первинні і похідні. Первинні органи держави не формуються іншими державними органами і отримують владу або в порядку спадкування за спадковою монархією, або утворюються при республіці шляхом всенародних виборів (представницькі органи, президент в більшості країн). Похідні органи формуються первинними органами і їм підконтрольні. До них належать виконавчі, судові та інші органи. Також дослідник доводить, що за характером компетенції органи держави бувають загальної та спеціальної компетенції. При цьому органи загальної компетенції покликані вирішувати широке коло питань, наприклад, уряд здійснює всі функції держави. Своєю чергою органи спеціальної компетенції займаються виконанням однієї функції держави або одним видом діяльності (міністерство закордонних справ, освіти і науки). На думку М. Татенова, залежно від територіального рівня функціонування органи державної влади поділяються на вищі і місцеві. Вищі державні органи (парламент, президент, уряд, верховний суд) стоять на чолі державного механізму, розташовані вони в основному в столиці держави, і їх владний вплив поширюється на територію всієї держави. Владні повноваження вищих органів суб'єктів федерації поширюються на територію відповідних суб'єктів федерації. Місцеві державні органи здійснюють свої функції в адміністративно-територіальних одиницях (районах, повітах, графствах, комунах, провінціях і так далі). Роль місцевих державних органів за словами М. Татенова, на перший погляд може здатися менш значущою, ніж вищих органів державної влади, однак насправді саме з населенням безпосередньо працюють місцеві державні органи та органи місцевого самоврядування і обсяг їх роботи більш значний. Крім того, автор вважає, що за термінами дії органи державної влади класифікуються на постійні і тимчасові. Постійні державні органи діють без обмеження часу. Тимчасові створюються на певний період часу для досягнення певних цілей або тимчасово до формування постійних органів влади [20, с. 265].

На основі проведеного дослідження доходимо висновку, що орган державної влади має ряд специфічних ознак, які виокремлюють його від інших суб'єктів, у тому числі державних підприємств, установ та організацій. До найголовнішої такої ознаки належать повноваження здійснювати державно-владні функції у певній сфері державної діяльності, в результаті чого і проявляється його суверенна воля, яка у сукупності з іншими органами державної влади є втіленням суверенітету держави.

Не зважаючи на різноманітну класифікацію органів державної влади, всі вони виконують важливу роль у системі державного механізму та становлять каркасну конструкцію, яка за своїй різноманітної специфіки має діалектичний зв'язок єдності, що в сукупності і є тим державно-утворюючим складником, за допомогою якого держава функціонує.

Література

1. Ткач І.В. Поняття органу державної влади у контексті статей 1173–1175 Цивільного кодексу України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 2. С. 18–23. с. 22
2. Маньковский И.Ю. К вопросу о соотношении понятий «орган государства» и «орган государственной власти». *Правовые проблемы укрепления российской государственности: Сборник статей*. Томск : Изд-во Том. гос. ун-та, 2015, Ч. 65. С. 6–8.

3. Гаврилов Р.В. Понятие и конституционно-правовая сущность системы органов государственной власти. *Современное общество и право*. О. 2014. № 4 (17). С. 65–69 с.
4. Романова В.В. Понятие органа государственной власти. *Вектор науки Тольяттинского государственного университета*. 2009. № 5 (8). С. 97–99.
5. Талалаев А.Н. Юридическая природа международного договора. Москва, 1963. 263 с.
6. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: Учебник для юридических вузов и факультетов. Москва : НОРМА; ИНФРА-Москва, 1998. 386 с.
7. Меркулов Е.С. Система органов государственной власти субъектов Российской Федерации: конституционно-правовое исследование : дисс... канд. юрид. наук. Владивосток, 2007. 27с.
8. Петров А.А. Основы организации системы органов государственной власти субъектов Российской Федерации в решениях Конституционного Суда Российской Федерации : дисс... канд. юрид. наук. Тюмень, 2002. 322с.
9. Елисеев Б.П. Система органов государственной власти в Российской Федерации : дисс... докт. юрид. наук. Москва, 1998. 323с.
10. Василенко В.А. Ответственность государства за международные правонарушения. Киев, 1976. 267 с.
11. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. 6-те вид., виправ та допов. Киев : Атіка, 2008. 590 с.
12. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель. Харків : Право, 2009. 596 с.
13. Органи державної влади в Україні: структура, функції й тенденції розвитку : навч. посібник / [авт.-уклад. Н.Р. Нижник]. Киев : НІЧЛАВА ; Івано-Франківськ, 2003. 284 с.
14. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / Под ред. проф. В.Г. Стрекозова. Москва : Дабахов, Ткачев. Димов. 1995. 384 с.
15. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. 5-е год., изм. и доп. Москва : Норма, 2006. 784 с.
16. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. В 4-х т. Т. 1-2. / Отв. ред. Б.А. Страшун. Москва : БЕК, 1995. 778 с.
17. Перевалов В.Д. Теория государства и права : учебник. Москва : Высшее образование, 2008. 380с.
18. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учебно-методическое пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрист, 2001. 272 с.
19. Чепунов О.И. Вопросы классификации органов власти. *Известия Томского политехнического университета*. Т. 326. 2014. №10. С. 151–155.
20. Татенов М.Б. Понятие, признаки и классификация государственных органов. *Наука и новые технологии*. Бишкек. 2012. № 3. С. 262–266.

А н о т а ц і я

Равлюк А. Г. Щодо питання ознак та класифікації органів державної влади. – Стаття.

На цей час у вітчизняній юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення ознак та класифікації органів державної влади. Ряд авторів вважають, що до основних, ключових ознак, що характеризують орган державної влади, можна віднести те, що правову основу його створення та функціонування передбачено нормативно-правовими актами. Проте не досить чітко відображають специфічні ознаки органу державної влади, які і виокремлюють його від інших суб'єктів, у тому числі державних підприємств, установ та організацій. Мета цієї статті полягає в тому, щоб розкрити основні ознаки, які характеризують органи державної влади, та з'ясувати основні критерії їх класифікації. У зв'язку з цим у статті проаналізовано різні теоретичні погляди в контексті важливості цього питання для конституційно-правового регулювання здійснення державної влади та виявлено ознаки органу державної влади, що відмежовують його від інших державних установ та організацій. Через з'ясування основних критеріїв класифікації органів державної влади визначено їхню специфіку та діалектичний зв'язок єдності і різноманіття під час здійснення ними державної влади в системі державного механізму. Досліджено основні ознаки, які характеризують органи державної влади, що своєю чергою дозволило виявити ряд специфічних ознак, які виокремлюють його від інших суб'єктів, у тому числі, державних підприємств, установ та організацій. До найголовнішої такої ознаки належать повноваження

здійснювати державно-владні функції у певній сфері державної діяльності, в результаті чого і проявляється його суверенна воля, яка у сукупності з іншими органами державної влади є втіленням суверенітету держави. Проаналізувавши різні теоретичні погляди, з'ясовано, що, не зважаючи на різноманітну класифікацію органів державної влади, всі вони виконують важливу роль у системі державного механізму та становлять каркасну конструкцію, яка за своєї різноманітної специфіки має діалектичний зв'язок єдності, що в сукупності і є тим державно-утворюючим складником, за допомогою якого держава функціонує.

Ключові слова: орган державної влади, ознаки, критерії класифікації органів державної влади.

S u m m a r y

Ravliuk A. H. On the issue of signs and classification of public authorities. – Article.

At present, there is no single approach in the domestic legal literature to defining the characteristics and classification of a public authority. A number of authors believe that the basic, key features that characterize a public authority include the fact that the legal basis for its creation and operation is provided for by legal acts. However, the specific features of a public authority that differentiate it from other entities, including state-owned enterprises, institutions and organizations, are not sufficiently clearly displayed. to clarify the main criteria for their classification. In this connection, the article analyzes various theoretical views in the context of the importance of this issue for the constitutional and legal regulation of the exercise of state power and identifies signs of a state authority that differentiate it from other state institutions and organizations. By clarifying the basic criteria for the classification of public authorities, their specificity and dialectical relation of unity and diversity in the exercise of state power in the system of state mechanism have been clarified. The basic features that characterize public authorities have been investigated, which in turn has revealed a number of specific features that set it apart from other entities, including state-owned enterprises, institutions and organizations. The most important of these features is the attribution of powers to perform state-governmental functions in a certain sphere of state activity, which results in his sovereign will, which, in conjunction with other state authorities, is the embodiment of state sovereignty. Analyzing different theoretical views, it is found that despite the diverse classification of public authorities, they all play an important role in the system of state mechanism and make a frame structure, which in its diverse specificity has a dialectical connection of unity, which in the aggregate is the state – forming component by which the state functions.

Key words: public authority, features, criteria for classification of public authorities.

УДК 347.122:366(510)

DOI <https://doi.org/10.32837/npuuola.v25i0.626>*Станкова І. М.*

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ДОСВІД КИТАЮ

Постановка проблеми. Цифрова епоха, в яку стрімко увійшло людство, суттєво змінює традиційні підходи до розуміння споживчих відносин. Нині реалізація товарів та послуг за допомогою мережі «Інтернет» (е-комерція) набирає все більшої популярності, що зумовлено насамперед низькою ціною товарів та послуг, а також зручністю їх отримання. Прогнозується, що до кінця 2019 р. загальносвітовий показник продажів інтернет-магазинів може досягти позначки в 2 трлн дол., що є більше порівняно з 2017 р. на 6%. Розвиток ІТ-технологій призвів до того, що споживання вступило в еру онлайн-покупок, отже, і захист прав споживачів також зазнає змін. Виникають питання: наскільки це безпечно? Які гарантії має споживач щодо реальності надання послуг та отримання замовлених товарів?

В останні десятиліття Китай демонструє значні показники економічного зростання, що дозволило йому посісти друге місце у світі за рівнем розвитку економіки. Лідером електронної комерції є Китай (майже 50% від загальносвітового показника). За даними Асоціації «Українсько-китайського Співробітництва», обсяг електронної комерції в Китаї, згідно з прийнятою в країні галузевою програмою розвитку на 2016–2020 рр., має зрости до 5,8 трлн дол. Також у цій країні розміщується майже половина найбільших інтернет-компаній світу – 9 (у 2013 р. їх було лише 2), а в США – 11 [2]. Стрімкий розвиток цифрової економіки відіграє суттєву роль у зростанні національної економіки країни, розвитку підприємницької та інноваційної діяльності, зростання рівня життя, боротьбі з бідністю.

В Україні цей ринок також стрімко розвивається і за останній рік збільшився на 30%, що є другим показником у Європі за швидкістю зростання. З огляду на випереджальний розвиток цього виду торгівлі в Китаї, який більшою мірою стикається з захистом прав споживачів в цифрову епоху, ніж Україна, корисним є вивчення досвіду цієї країни щодо захисту прав споживачів у нових умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему захисту прав споживачів в умовах цифрової економіки досліджують представники не лише економічної науки, але й правники, серед яких Ю.О. Демінська, Н.Ільченко, Н. Коробцова, Г. Осетинської М. Пелех, К. Свінцева, Р. Ханік-Посполітак, М. Хоменко, Т.І. Шопінські та інші. Слід зазначити,

що найбільшу увагу дослідники приділяють європейському та американському досвіду захисту прав споживачів, оминаючи увагою досвід країни з випереджаючим розвитком електронної комерції.

Метою статті є розгляд особливостей правового захисту прав споживачів у Китаї у контексті розвитку цифрової економіки загалом та цієї країни зокрема.

Методологічну основу дослідження складають порівняльно-правовий, формально-юридичний, структурно-функціональний, статистичний методи.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що захист прав споживачів у цифрову епоху є найменш розвиненою сферою законодавства як на національному, так і міжнародному рівнях. Так, звичайні режими захисту споживачів не повною мірою відповідають конкретним методам реалізації електронної комерції, які постійно розвиваються, наприклад, рекламі у соціальних мережах. Щодо міжнародного-правових актів у цій сфері, то вони мають здебільшого рекомендаційний характер та за змістом є загальними. У рамках Конференції ООН з торгівлі та розвитку у 1985 р. були розроблені «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів», які є «цінним переліком принципів для визначення основних характеристик національних законодавств щодо захисту прав споживачів, правозастосовних установ, систем відшкодування збитків і для надання допомоги державам-членам, зацікавленим у розробці та застосуванні національних та регіональних нормативних актів, що відповідають їх власним економічним, соціальним і економічним умовам, а також сприяють міжнародному співробітництву у галузі захисту прав споживачів» [4].

Значається, що останніми роками режим захисту прав споживачів у Китаї розвивається паралельно з його економічним розвитком. Нинішній період характеризується як «помірний прогрес», який відображає структурні зміни, що нині відбуваються у країні. Два основних стовпи економічного розвитку – інвестиції та експорт, які колись сприяли величезному зростанню Китаю, більш не є настільки стабільними та стійкими, тому споживчі витрати складають питому вагу у ВВП, що є більш здоровою і стійкою моделлю. Законодавці розробляють закони і нормативні акти, що мають стати основою цієї нової моделі розвитку, що своєю чергою посилює захист споживачів» [5].

Основними нормативно-правовими актами, спрямованими на врегулювання захисту прав споживачів у Китаї, є закони «Про захист прав споживачів» (у редакції 2013 р.), «Про якість продукції», «Про безпечність харчових продуктів», «Про якість та безпеку сільськогосподарської продукції», «Про електронну комерцію», «Про кібербезпеку» та інше.

Розглянемо основні положення деяких з цих законів.

Закон «Про захист прав споживачів» у редакції 2013 р. [3] є базисом усього режиму захисту прав споживачів у цій країні. Перша його редакція була прийнята у 1993 р., і протягом тривалого часу він не оновлювався, що відповідало економічному курсу на розвиток країни будь-яким шляхом, орієнтованою на залучення інвестицій та експорт.

Через двадцять років після його прийняття, у 2013 р., він був переглянутий, і нова редакція набула чинності у 2014 р. Систему захисту прав

споживачів зміцнено і приведено у відповідність до раніше прийнятих законів, зокрема до закону «Про безпеку харчових продуктів».

Закон «Про захист прав споживачів» охоплює широке коло відносин і регулює діяльність усіх бізнес-операторів, включаючи виробників, роздрібних продавців та постачальників послуг. Уперше фінансові продукти і послуги, що надаються споживачам, також підпадають під дію цього закону. Він забороняє бізнес-операторам нав'язувати несправедливі й необґрунтовані умови торгівлі, включаючи примусовий продаж. Підприємства також зобов'язані піклуватися про безпеку споживачів, оскільки тепер закон стосується ресторанів, банків і портів, а також готелів, торгових центрів, аеропортів, станцій громадського транспорту і кінотеатрів. Що стосується дефектних продуктів або послуг, то в новому законі викладено конкретні заходи, які повинні здійснювати ділові оператори, включаючи припинення продажів, публікацію попереджень, відгук товарів, знищення товарів і припинення виробництва або послуг. Важливою гарантією захисту споживачів є термін, протягом якого споживач може пред'явити претензії щодо якості продукту або послуги, – шість місяців після покупки. На бізнес-операторів також покладено обов'язок довести відсутність недоліків під час продажу товарів тривалого користування, таких як транспортні засоби, комп'ютери, побутові електроприлади тощо. Важливою новелою закону є посилення захисту прав споживачів не лише під час здійснення покупок, надання послуг у традиційний спосіб, але й під час онлайн-покупок.

Закон КНР «Про електронну комерцію» був прийнятий у січні 2018 р. і набув чинності на початку 2019 р. Його основна мета – протидія неетичним практикам продажів в Інтернеті. Зокрема, на операторів електронної торгівлі покладено обов'язок захищати права, інтереси й особисту інформацію споживачів, а також захищати права їх інтелектуальної власності та безпеку у кіберпросторі. Загалом регулювання електронної комерції на глобальному та регіональному рівнях, у законодавствах розвинених країн зосереджено на таких напрямках: 1) електронні транзакції, зокрема, електронні платежі та електронні підписи; 2) захист даних; 3) кібербезпека; 4) захист споживачів; 5) спрощення процедур торгівлі. Тому новий закон Китаю «Про електронну комерцію» також виокремлює ці магістральні напрями.

До особливостей цього законодавчого акту слід віднести вимогу про те, що онлайніві підприємства повинні реєструвати свій бізнес і купувати усі необхідні ліцензії, що регулюють конкретні види діяльності, такі, наприклад, як продаж лікарських засобів. Окремі положення закону охоплюють: електронні контракти і електронні платежі; гарантії для транзакцій електронної торгівлі; захист даних і сприяння захисту прав споживачів, добросовісну конкуренцію і механізми вирішення спорів; транскордонну торгівлю; питання притягнення до відповідальності [1].

На операторів електронної торгівлі також покладено обов'язок виконувати свої податкові зобов'язання і виставляти податкову накладну. Законодавство також підсилює захист інтелектуальної власності, зокрема посилюючи санкції щодо продажу контрафактних товарів. Так, штрафні санкції, які можуть бути покладені на операторів за серйозні правопору-

шення, складають 2 млн юанів, що становить майже 300 тис. дол. Операторам платформи також забороняється накладати необґрунтовані обмеження, умови або збори на продавців. Крім того, ці оператори повинні вести облік транзакцій, а також зберігати інформацію про надані продукти та послуги протягом як мінімум трьох років. Новий закон також сприяє захисту споживачів та конкуренції, вимагаючи від оператора електронної торгівлі розкривати точну інформацію про товар / послугу і уникати шахрайства чи введення в оману. Платформи електронної комерції також повинні створити систему публікації коментарів споживачів і ввести інші заходи для забезпечення точної інформації.

Закон Китаю «Про кібербезпеку» набув чинності у 2017 р. і стосувався захисту особистих даних, конфіденційності.

Незважаючи на прийняття нових законів та внесення змін до вже діючих і зростаючу обізнаність споживачів щодо своїх прав, кількість скарг до китайських організацій із захисту прав споживачів у 2018 р. збільшилася на 11,2% порівняно із 2017 р. При цьому найбільша динаміка порушень спостерігається під час здійснення онлайн-покупок мобільних телефонів, побутової техніки і товари для відпочинку тощо, і цей показник виріз майже на 80 % у 2018 р. порівняно із 2017 р.

Висновки. Проведений аналіз основних законів, прийнятих у Китаї останніми роками для урегулювання сфери захисту прав споживачів, надає можливість сформулювати такі узагальнення з цього питання.

1. Законодавство по захисту прав споживачів у Китаї розвивається разом із розвитком країни. Перший нормативно-правовий акт у цій сфері – спеціальний закон «Про захист прав споживачів», був прийнятий у 1993 р. Протягом тривалого періоду він не оновлювався, що відповідало курсу розвитку країни. Зі зміною пріоритетів Китай зосередив увагу на посиленні захисту прав споживачів. Протягом кількох років прийнято базові закони «Про захист прав споживачів» (редакція 2013 р.), «Про якість продукції», «Про безпечність харчових продуктів», «Про якість та безпеку сільсько-господарської продукції», «Про електронну комерцію», «Про кібербезпеку» та інші, які відповідають реаліям цифрової епохи.

2. У китайському законодавстві щодо захисту прав споживачів існують прогалини. Зокрема, з точки зору системності, оскільки нормативні акти у цій сфері розрізнені, також є проблеми їх процесуальної реалізації, з притягнення до відповідальності у разі розкриття інформації про споживача або порушення прав на недоторканність приватного життя. Основними проблемами захисту прав споживачів у Китаї є: недобросовісна реклама; підроблені і неякісні товари; безпека платежів; розкриття особистої інформації в транзакціях. Про їх існування свідчить зростаюча кількість скарг споживачів про порушення своїх прав. Відповідно до державних програм, прийнятих у цій країні, законодавець посилить регулювання у сфері електронної торгівлі, починатися з прийняття закону щодо використання великих даних відповідно до закону.

3. Аналіз китайського споживчого законодавства свідчить про те, що подібні нормативно-правові акти прийняті й в Україні, їх структура і положення багато в чому схожі. Українському законодавцю необхідно запозичити

досвід Китаю з оновлення законодавства у напрямку прийняття нового закону «Про захист прав споживачів», оскільки він прийнятий у 1991 р., до формування ери цифрової економіки, і не відповідає новим реаліям.

Література

1. Бажов П. Закон КНР «Об электронной торговле»: новые правила бизнеса в интернете. URL: https://cnlegal.ru/china_economic_law/china_ecommerce_law_2019/ (дата обращения: 10.10.2019).
2. Е-комерція – шлях експорту до Піднебесної / Асоціація «Українсько-Китайського Співробітництва». URL: <http://aucc.org.ua/e-komertsiya-shlyah-eksportu-do-pidnebesnoyi/> (дата звернення: 12.09.2019).
3. О защите прав потребителей: Закон Китайской Народной Республики (в редакции 2013 г.). URL: https://chinalaw.center/civil_law/china_consumer_rights_protection_law_revised_2013_russian/ (дата обращения: 10.09.2019).
4. Руководящие принципы для защиты интересов потребителей : приняты Генеральной Ассамблеей ООН в резолюции 39/248 от 16 апреля 1985 г., расширены Экономическим и Социальным Советом в 1999 г. и пересмотрены Генеральной Ассамблеей в резолюции 70/186 от 22 декабря 2015 г. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/txnreg/depstanmer/consumer_rights/Documents/%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%9E%D0%9E%D0%9D_%D0%97%D0%9F%D0%9F.pdf (дата обращения: 15.09.2019).
5. Yang Cui and Michael Tan. Protecting the people: China's Consumer Law. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bb1fd060-4d78-4a9f-9521-d753ffb9cf29> (date of the application: 20.09.2019).

Анотація

Станкова І. М. Захист прав споживачів у цифрову епоху: досвід Китаю. – Стаття.

Розвиток ІТ-технологій призвів до того, що споживання вступило в еру онлайн-покупок, отже, і захист прав споживачів також зазнає змін. В Україні цей ринок також стрімко розвивається і за останній рік виріс на 30%, що є другим за швидкістю зростання показником у Європі. З огляду на випереджальний розвиток цього виду торгівлі в Китаї, який більшою мірою стикається із захистом прав споживачів в цифрову епоху, ніж Україна, корисним є вивчення досвіду цієї країни щодо захисту прав споживачів у нових умовах.

Розглянуто законодавство Китаю щодо захисту прав споживачів (базовий закон «Про захист прав споживачів» (у редакції 2013 р.), а також закони «Про якість продукції», «Про безпечність харчових продуктів», «Про якість та безпеку сільськогосподарської продукції», «Про електронну комерцію», «Про кібербезпеку» тощо). Вказується, що в китайському законодавстві щодо захисту прав споживачів є прогалини. Зокрема, з точки зору системності, нормативні акти у цій сфері розрізнені, також є проблеми їх процесуальної реалізації, з притягнення до відповідальності у разі розкриття інформації про споживача або порушення прав на недоторканність приватного життя. Визначено основні проблеми захисту прав споживачів у Китаї, серед яких: недобросовісна реклама; підроблені і неякісні товари; безпеку платежів; розкриття особистої інформації в транзакціях. Відзначається, що захист прав споживачів у сфері електронної торгівлі, згідно з державними програмами, повинен починатися з розуміння великих даних і використання великих даних відповідно до закону.

Ключові слова: захист прав споживачів у Китаї, національна споживча політика, споживчі права, споживча освіта.

Summary

Stankova I. M. Digital consumer protection: China's experience. – Article.

In recent decades, China has shown significant indicators of economic growth, which allowed it to take second place in the world in terms of economic development. The development of IT-technologies has led to the fact that consumption has entered the era of online shopping, therefore, consumer protection is also undergoing changes. The leader in e-commerce is China (almost 50% of the global total). In Ukraine, this market is also developing rapidly and over the past year has grown by 30%, which is the second fastest growing indicator in Europe.

Given the rapid development of this type of trade in China, which is more confronted with the protection of consumer rights in the digital era than Ukraine, it is useful to study the country's experience in protecting consumer rights in the new conditions.

The history of the development of consumer protection legislation in China is studied. Legal regulation in this area is based on a variety of laws and by-laws. The basic law is "On the Protection of Consumer Rights" in 1993 (as amended in 2013), as well as the laws "On Product Quality", "On Food Safety", "On Quality and Safety of Agricultural Products". The new version of the Consumer Protection Law has significantly updated the consumer protection regime in China in accordance with the new challenges of the digital age.

It is pointed out that there are gaps in Chinese consumer protection legislation. From the point of view of consistency, the existing regulatory acts in this area are scattered, there are also problems of their procedural implementation, providing for liability in case of disclosing information about the consumer or violating the rights to privacy. Requires additional regulation of evidence in consumer protection on the Internet.

The main problems of protecting consumer rights in China are: unfair advertising; fake and substandard goods; payment security; disclosure of personal information in transactions. It is noted that consumer protection in the field of electronic commerce, according to state programs, should begin with understanding big data and using big data in accordance with the law.

Key words: consumer protection, national consumer policy, consumer rights, consumer right to education.

М. А. Шепель

ПОЗИВАЧ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ: ПРОБЛЕМИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 8 КАС України визначено, що всі учасники розгляду справи у порядку адміністративного судочинства є рівними. Відповідно до статті 41 КАС України встановлено, що учасниками спору є його сторони та треті особи. Нормативно-правові положення ст. 46 КАС України визначають, що сторонами публічно-правового спору є позивач та відповідач.

Особливості реалізації наданих учасникам публічно-правового спору прав визначаються обсягом наданої їм адміністративної процесуальної правоздатності (ст. 43 КАС України). Відповідно до положень чинного законодавства встановлено, що адміністративною процесуальною правоздатністю та дієздатністю наділені учасники публічно-правового спору, зокрема громадяни України, іноземці, особи без громадянства, органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи, підприємства, установи, організації (юридичні особи публічного та приватного права).

З урахуванням зазначеного встановлений перелік осіб має право звернутися за захистом свого порушеного права чи інтересу до адміністративного суду за винятком наявності сукупності обставин справи, що свідчать про необхідність її віднесення до предметної юрисдикції загального чи господарського суду. Однак триваюча реформа системи органів публічного управління своїми негативними наслідками має неврегульованість колізійних питань представництва інтересів окремих громадян, їх груп, територіальної громади, суспільства загалом, що негативно позначається на вирішенні проблеми здійснення судового нагляду та контролю.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Слід підкреслити, що проблематика дотримання законності набуття спеціальних прав на використання природних ресурсів залишається актуальною і для сучасної юридичної науки, у тому числі й адміністративно-правової. Необхідно виділити численні фундаментальні дослідження з питань використання природних ресурсів, що в різні часи проводилися такими вченими, як В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, Р.С. Кірін, Н.Р. Кобецька, Ю.О. Легеза, П.М. Рабінович, Ю.С. Шемшученко та ін.

Питання визначення юрисдикції розгляду спорів з приводу використання природних ресурсів зводяться зазвичай до встановлення особливостей визначення юрисдикції у розгляді земельних спорів, що знайшло відображення у дослідженнях В.М. Бевзенка, В.В. Квака, Н.В. Коваленко, П.М. Мельника, М.І. Смоковича, В.П. Тимошука та інших.

Загальні аспекти адміністративно-правового регулювання публічного управління в різних сферах і галузях, включаючи використання природних ресурсів, були предметом досліджень багатьох вітчизняних адміністративістів, зокрема В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, К.К. Афанасьєва, О.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, Л.Р. Білої-Тіунової, М.Ю. Віхляєва, В.М. Гарашука, Є.А. Гетьмана, І.П. Голосніченка, І.С. Гриценка, Н.Л. Губерської, Є.В. Додіна, Т.Є. Кагановської, Р.А. Калюжного, С. В. Ківалова, Л. П. Коваленко, І. Б. Коліушка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Константого, С.В. Кувакіна, С.О. Кузніченка, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінного, М.В. Лошицького, Д.М. Лук'янця, П.С. Лютікова, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, О.М. Музичука, Н.Р. Нижник, С.Г. Стеценка та інших. Проте в наш час відсутні праці, в яких би комплексно аналізувалися проблеми розгляду публічно-правових спорів у сфері захисту права на безпечне довкілля у порядку адміністративного судочинства.

Таким чином, необхідність забезпечення раціонального використання природних ресурсів в Україні, визначення шляхів реалізації права виключної власності Українського народу на природні ресурси та відсутність правового регулювання визначення критеріїв розмежування судової юрисдикції зумовлюють актуальність проведення наукового дослідження, присвяченого вирішенню дискусійних питань з приводу вирішення проблем розгляду публічно-правових спорів у сфері використання природних ресурсів у порядку адміністративного судочинства, зокрема, вирішення проблеми представництва інтересів окремих громадян, їх груп, територіальної громади чи суспільства загалом.

Метою дослідження є визначення сутності категорії «позивач» у адміністративних спорах у сфері захисту права людини на безпечне довкілля загалом і відносно доцільності подолання проблем правового регулювання представництва його інтересів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Позивачем у адміністративній справі може бути не лише фізична особа, а і юридична особа, а також орган державної влади та місцевого самоврядування. Надання повного обсягу адміністративної процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності є свідченням дотримання принципу рівності учасників таких правовідносин, в тому числі реалізація гарантій місцевого самоврядування, що є невіддільним складником державного та національного суверенітетів. Зокрема, відповідно до ч. ч. 1, 3 ст. 140 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлюється, що наділення територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України здійснюється через відповідних владних суб'єктів – органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи [1].

Однак з урахуванням конституційного положення про поділ державної влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції

України), правову природу органів місцевого самоврядування відображено у Рішенні Конституційного Суду України №6-рп/2002 від 26 березня 2002 року, яким визначено політико-правову природу органів місцевого самоврядування, що не є органами державної влади, а визнаються представницькими органами, діяльність яких спрямовується на реалізації права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, тобто такі, які пов'язані передусім з життєдіяльністю територіальних громад [2]. Реалізація представницьких функцій здійснюється сільськими, селищними, міськими радами та їх виконавчими органами [3].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено право органу місцевого самоврядування звернутися до суду (ст. 4), що здійснюється як з метою здійснення наданих повноважень, так і з метою представництва інтересів територіальної громади (ч. 1 ст. 38) [1].

Органи місцевого самоврядування можуть бути ініціаторами провадження в адміністративній справі щодо визнання незаконним актів інших органів місцевого самоврядування, органів державної влади, що порушують інтереси територіальної громади (п. 15 ч. 4 ст. 42; п. 30 ч. 1 ст. 43; п. 16 ч. 6 ст. 55; ч. 4 ст. 71). При цьому необхідно зазначити, що права та інтереси територіальної громади безпосередньо законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» не визначено.

Відповідно до статті 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено власні та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування. Зокрема, у сфері захисту права на безпечне довкілля визначено такі повноваження органів місцевого самоврядування, як: «підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів; підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом, підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про оголошення в місцях масового розмноження та вирощування потомства дикими тваринами «сезону тиші» з обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу; справляння плати за землю, що належить до власних повноважень; та до делегованих повноважень належить здійснення контролю за додержанням земельного та природоохоронного законодавства, використанням

і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів; координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів; погодження клопотань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення; вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом; вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення; визначення території для розміщення відходів відповідно до законодавства; здійснення контролю за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами; підготовка висновків щодо надання або вилучення в установленому законом порядку земельних ділянок, що проводиться органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; організація і здійснення землеустрою, погодження проектів землеустрою; здійснення контролю за впровадженням заходів, передбачених документацією із землеустрою; створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складником мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації; здійснення контролю за додержанням юридичними та фізичними особами вимог у сфері поводження з побутовими та виробничими відходами та розгляд справ про адміністративні правопорушення або передача їх матеріалів на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи; надання відомостей з Державного земельного кадастру відповідно до закону» [1].

При цьому законодавець, надаючи органам місцевого самоврядування повноваження щодо здійснення контролю у сфері використання природних ресурсів, в тому числі і загальнодержавного значення, не встановлює форми їх реалізації. Так, серед форм здійснення контрольної функції у сфері захисту довкілля очевидним є необхідність встановлення обов'язку органів місцевого самоврядування *представляти* інтереси територіальної громади у суді.

Загалом погоджуючись із наведеною Я.О. Берназюком аналітичною характеристикою ролі адміністративного суду як гаранта захисту прав та інтересів територіальної громади, порушення яких може відбутись внаслідок дій чи бездіяльності місцевого або центрального органу державної влади, що ухиляється від виконання своїх обов'язків шляхом недофінансування всупереч вимог актів законодавства потреб відповідної територіальної громади, позбавлення матеріальних ресурсів, зменшення площі населеного пункту або іншим чином перешкоджає реалізації прав місцевого самоврядування, однак не вирішеним є питання, який суб'єкт має право ініціювати розгляд та вирішення такого спору [4]. І тут необхідно звернутися до норм чинного КАС України, де визначено, що позивачем є особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду (п. 10 ч. 1 ст. 4). І далі у ч. 2 ст. 46 КАС України деталізує цю категорію. Так, законодавцем

наголошено, що позивачем у справі може бути «громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень», однак не може бути «територіальна громада». В такому разі є незрозумілим, яким чином можливим є механізм реалізації права на судовий захист інтересу територіальної громади загалом і у сфері охорони навколишнього природного середовища зокрема, що в тому числі може бути порушено внаслідок неправомірних дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування як її представників.

Отже, ефективність реалізації представницької функції захисту екологічних прав та інтересів територіальної громади (тобто захисту публічного інтересу територіальної громади у природоохоронних відносинах) передусім залежить від запровадження механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування. Реалізація такої пропозиції пов'язується із необхідністю окрім законодавчого встановлення механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування у разі заподіяння шкоди не лише правам та інтересам фізичних чи юридичних осіб чи створення загрози її заподіяння, а і правам та інтересам територіальної громади. Зокрема, необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і викласти її у наступній редакції:

«Шкода, заподіяна правам та інтересам юридичних, фізичних осіб чи територіальної громади, а також створення заподіяння шкоди, що відбувається в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування, відшкодовується за рахунок коштів місцевого бюджету, а в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності посадових осіб місцевого самоврядування – за рахунок їх власних коштів у порядку, встановленому законом» (курс. –авт.).

З урахуванням зазначеного постає очевидне питання про можливість подання одним суб'єктом владних повноважень проти іншого суб'єкта владних повноважень. Виходячи із судової практики Великої Палати Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду відносно встановлення права органу місцевого самоврядування на звернення до адміністративного суду з позовом до іншого органу місцевого самоврядування або органу державної влади, іншого суб'єкта публічно-владних повноважень застосовується така правова позиція.

Передусім Верховним Судом обґрунтовано, що органи місцевого самоврядування є представницьким органом територіальної громади і мають діяти в її інтересах; наділені правом звернення до адміністративного суду з позовом до органу державної влади (зокрема, таким прикладом є рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 806/1592/16, де відповідачем був Кабінет Міністрів України і предметом позовних вимог міської ради було виділення із державного бюджету місцевим бюджетам субвенції, що повинна була бути перерозподілена на компенсацію пільг за пільговий проїзд окремих категорій громадян) [5]; право звернення до адміністративного суду з позовом до іншого органу місцевого самоврядування у некомпетенційних спорах.

Наведена правова позиція висловлена у постановках Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 804/3091/18 [6], від

6 червня 2018 року у справі № 811/289/16 [7], від 17 жовтня 2018 року у справі № 822/1544/16 [8], постановах Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 806/1592/16 [5], від 11 червня 2019 року у справі № 820/2639/18 [9], від 26 вересня 2019 року у справі № 804/2272/17 [10], від 17 грудня 2019 року у справі № 816/844/18 [11] та інших.

Практика ЄСПЛ щодо вирішення питання надання права органу державної влади чи місцевого самоврядування звертатися із позовом до іншого суб'єкта, діяльність якого пов'язана із здійсненням публічно-управлінських функцій, зводиться до того, що пріоритетним є застосування не суб'єктного критерію визначення сутності справи, а її змістовної характеристики. Суд має встановити не лише суб'єктний склад публічно-правового спору, а передусім враховувати: фактичні матеріальні та процесуальні обставини існуючого спору, не застосовуючи формальний підхід до визначення його сутності (рішення ЄСПЛ у справі "Boulois v. Luxembourg" від 12 квітня 2012 року [12]); наявність чи відсутність об'єктивних підстав для виникнення спору (рішення ЄСПЛ у справі "Sporrong and Lönnroth v. Sweden" від 23 вересня 1982 року [13]); приналежність спірного права до оскаржуваної процедури його реалізації (рішення ЄСПЛ у справі "Bentham v. The Netherlands" від 26 липня 2015 року [14]).

Реалізація функції судового нагляду має спрямовуватися передусім на забезпечення законності реалізації адміністративних процедур, що визначають зміст судового захисту прав, свобод та інтересів особи від порушень з боку держави, що найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури [4].

Як зазначено у рішенні ЄСПЛ від 6 вересня 1978 року "Klass and others v. Germany" верховенство права передбачає, що втручання виконавчої влади в права людини повинно піддаватися ефективному контролю, реалізація якого є найбільш ефективною саме судовою владою; саме судовий контроль здатен забезпечити найкращі гарантії реалізації принципів незалежності, неупередженості прийняття управлінських рішень та дотримання встановлених чинним законодавством вимог до здійснення адміністративних процедур [15] (п. 55 та 56).

Отже, вище зазначене дозволяє зробити висновок, що орган місцевого самоврядування, виступаючи у адміністративно-правовому спорі у якості відповідача чи позивача, передусім має переслідувати мету захисту прав та інтересів територіальної громади, і недотримання такої функціональної спрямованості її діяльності є підставою для застосування до посадових осіб відповідного владного суб'єктів заходів юридичної відповідальності (зокрема, заходів дисциплінарного впливу). Саме з урахуванням зазначеного висновку під час визначення питання прийнятності позовної заяви суд має враховувати наявність чи відсутність обґрунтування необхідності захисту інтересів територіальної громади, що визначає права органу місцевого самоврядування на звернення до адміністративного суду.

Іншим суб'єктом владних повноважень з особливим спеціальним правовим статусом у адміністративному спорі є прокурор. Прокурор у адміністративній справі може бути не лише представником, а і позивачем в «інтересах держави». Прокурор має представляти «інтереси держави»

у спорі за умови відсутності спеціально уповноваженого органу публічної влади, до компетенції якого належить врегулювання відповідних відносин. Також набуття статусу позивача у адміністративній справі у прокурора відбувається в умовах відсутності у органа публічного управління права звернення до суду із відповідною заявою.

При цьому необхідно зазначити, що існуюча конструкція процесуального статусу «позивача у адміністративній справі» не дозволяє прокурору повною мірою реалізувати надані йому повноваження захисту «інтересів держави», тим більше прокурор внаслідок реформування чинного законодавства України (що відбулося через прийняття Закону України від 19 вересня 2019 року № 113-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» [16]) не наділений повноваженнями представляти інтереси територіальної громади, особисті інтереси окремих громадян чи їх груп, що пояснюється тим, що позивач чи відповідач у спорі має обстоювати свої «власні» інтереси (п. 8 ч. 1 ст. 4 КАС України).

По суті, прокурор не може бути учасником спірних матеріально-правових відносин, що виникають між сторонами і становлять предмет відповідного судового розгляду, адже фактично він не представляє у спорі свої власні інтереси чи порушені права. Крім того, у разі позитивного рішення на користь суб'єкта, чий інтереси представляються прокуратурою у спорі, власне інтереси прокуратури безпосередньо не задовольняються. Також варто підкреслити, що внесені зміни до Конституції України Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII фактично позбавили органи прокуратури повноважень представляти інтереси людини, територіальної громади, суспільства в цілому у адміністративному суді [15].

При цьому у разі відсутності у фізичної особи, по-перше, майнової можливості ініціювати провадження у публічно-правовому спорі у порядку адміністративного судочинства (йдеться про необхідність сплати судового збору та інших обов'язкових платежів), по-друге, професійної підготовки та рівня освіти чи інших необхідних експертних знань для подання відповідної позовної заяви та її обґрунтування, що є часто необхідним у разі бездіяльності органу державної влади чи місцевого самоврядування, фактично не існує альтернативи такому суб'єкту, здатному забезпечити захист порушеного публічного чи приватного права чи інтересу.

Висновки. Вбачається, що вирішення проблеми представництва інтересів окремих громадян, їх груп, територіальної громади чи суспільства в цілому є можливим шляхом створення в Україні, окрім інституту приватної адвокатури, інституту публічної адвокатури, що має бути віднесено до категорії «державної служби», фінансування діяльності якої має бути забезпечено за рахунок державного та місцевих бюджетів. Саме такий інститут, діяльність якого фактично б забезпечувалась за кошти платників податків, став б реальним засобом представництва соціально незахищених верств населення в умовах сучасних реалій в Україні.

Література

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. С. 20.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 28 Закону України «Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів» (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад) №6-рп/2002 від 26 березня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-02>.
3. Рішення Конституційного Суду України №7-рп/2009 від 16 квітня 2009 року у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>.
4. Берназюк Я.О. Звернення до адміністративного суду з метою захисту інтересів територіальної громади є невід’ємним правом органу місцевого самоврядування. URL.: <https://sud.ua/ru/news/blog/158827-zvernennya-do-administrativnogo-sudu-z-metoyu-zakhistu-interesiv-teritorialnoyi-gromadi-ye-nevidyemnim-pravom-organi-mistsevogo-samovryaduvannya?fbclid=IwAR0NFmoJANgy3gbawobv2AyFdFMYR-6UIT7vGgOYrfnyL7k-r2c9sFdyExw>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 806/1592/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74028910>.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 804/3091/18. URL.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78529801>.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 811/289/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74809416>.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 822/1544/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77473706>.
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 вересня 2019 року у справі № 804/2272/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84571028>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2019 року у справі № 400/2509/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86137144>.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 грудня 2019 року у справі № 816/844/18. URL.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86552198>.
12. *Boulois v. Luxembourg* (12 April, 2012). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{«itemid»: \[«001-110164»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{«itemid»: [«001-110164»]}).
13. *Sporrong and Lunroth v. Sweden* (23 September, 1982). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: \[«001-57580»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: [«001-57580»]}).
14. *Bentham v. The Netherlands* (26 July, 2015). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/c70a67/>.
15. *Klass and others v. Germany* (6 September 1978). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«itemid»: \[«001-57510»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{«itemid»: [«001-57510»]}).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 42. Ст. 238.

Анотація

Шепель М. А. Позивач в адміністративних спорах у сфері захисту права людини на безпечне довкілля: проблеми представництва інтересів. – Стаття.

У статті здійснено характеристику особливостей реалізації наданих учасникам публічно-правового спору прав, що визначаються обсягом наданої їх адміністративної процесуальної правоздатності. Автором обґрунтовано, що відповідно до положень чинного законодавства України адміністративною процесуальною правоздатністю та дієздатністю наділені учасники публічно-правового спору, зокрема громадяни України, іноземці, особи без громадянства, органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи, підприємства, установи, організації (юридичні особи публічного та приватного права). Визначено, що позивачем у адміністративній справі може бути не лише фізична особа, а і юридична

особа, а також орган державної влади та місцевого самоврядування. Підкреслено, що надання повного обсягу адміністративної процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності є свідченням дотримання принципу рівності учасників таких правовідносин, в тому числі реалізація гарантій місцевого самоврядування, що є невіддільним складником державного та національного суверенітету. Обґрунтовано висновок, що ефективність реалізації представницької функції захисту екологічних прав та інтересів територіальної громади (тобто захисту публічного інтересу територіальної громади у природоохоронних відносинах) передусім залежить від запровадження механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування. Наголошено, що реалізація такої пропозиції пов'язується із необхідністю законодавчого встановлення механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування у разі заподіяння шкоди не лише правам та інтересам фізичних чи юридичних осіб чи створення загрози її заподіяння, а і правам та інтересам територіальної громади.

Ключові слова: суб'єкт публічно-правового спору, органи місцевого самоврядування, представництво, публічний інтерес, екологічні права.

S u m m a r y

Shepel M. A. Plaintiff in administrative disputes in the field of human rights protection for the safe environment: problems of representation of interests. – Article.

The article describes the peculiarities of the realization of the rights granted to the participants of the public legal dispute, determined by the amount of administrative procedural capacity granted to them. The author substantiates that according to the provisions of the current legislation of Ukraine the administrative procedural capacity and capacity are vested in participants of a public legal dispute, including citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons, state authorities, other state bodies, authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local authorities their officials and officials, enterprises, institutions, organizations (legal entities of public and private law). It is determined that not only an individual, but also a legal entity, as well as a state authority and local self-government body can be a plaintiff in an administrative case. It is emphasized that the granting of full administrative procedural capacity and procedural capacity is a testament to the principle of equality of participants in such legal relationships, including the implementation of guarantees of local self-government, which is an integral part of state and national sovereignty. It is substantiated that the effectiveness of the implementation of the representative function of protecting the environmental rights and interests of the territorial community (ie, protecting the public interest of the territorial community in environmental relations) depends primarily on the introduction of mechanisms of responsibility of local self-government bodies. It is emphasized that the implementation of such a proposal is connected with the necessity, besides the legislative establishment of mechanisms of responsibility of local self-government bodies in case of harming not only the rights and interests of natural or legal persons or creating a threat to its causing, but also the rights and interests of the territorial community.

Key words: subject of public law dispute, local government, representation, public interest, environmental rights.

НАШІ АВТОРИ

Андрусів Л. М., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

Арделян Т. О., здобувач Університету сучасних знань

Барнич К. І., аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Капустін О. Б., аспірант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кіфлюк Ю. В., здобувач Університету сучасних знань

Крилов Д. В., доктор економічних наук, докторант Науково-дослідного інституту публічного права

Мандзюк О. А., кандидат юридичних наук, голова Інституту стратегічних ініціатив Глобальної організації союзницького лідерства

Равлюк А.Г., здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Станкова І. М., здобувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шепель М. А., здобувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

ЗМІСТ

<i>Л. М. Андрусів</i> Теоретико-правова модель оприлюднення нормативно-правових актів.....	5
<i>Т. О. Ardelyan</i> Criminal law protection of business activities: international experience	12
<i>К. І. Барнич</i> Реалізація права на свободу вираження: досвід окремих європейських країн	19
<i>О. Б. Капустін</i> Афект у кримінальному праві України: історія питання та сучасний стан проблеми.....	26
<i>Yu. V. Kiflyuk</i> Preventing banditry by law enforcement authorities	37
<i>Д. В. Крилов</i> Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства у сфері публічно-сервісної діяльності Державної податкової служби України	43
<i>О. А. Мандзюк</i> Міжнародний досвід правового регулювання діяльності аналітичних спільнот.....	49
<i>А. Г. Равлюк</i> Щодо питання ознак та класифікації органів державної влади.....	59
<i>Станкова І. М.</i> Захист прав споживачів у цифрову епоху: досвід Китаю	66
<i>М. А. Шепель</i> Позивач в адміністративних спорах у сфері захисту права людини на безпечне довкілля: проблеми представництва інтересів.....	72

Сайт видання:
www.naukovipraci.nuoua.od.ua

Збірник внесено до списку фахових видань (юридичні науки)
відповідно до Наказу МОН України
від 09.03.2016 р. № 241 (Додаток 9)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 18900–7680 ПР від 14.11.2011

Редактор-коректор *В. Ізак*
Технічний редактор *Н. Кузнєцова*

Тираж 100 прим.

Адреса редакції
вул. Академічна, 2, каб. 1009 м. Одеса, 65009, Україна
Телефон. + 38 095 301 17 48
E-mail: editor@paukovapraci.nuonua.od.ua

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.